РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. **ЛИСТОПАД 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 11 (35).**

Що таке речення.

Те граматичне закінчене ціле, що зветься *речення*, буває в нашій мові найрізнішого змісту й найрізнішої форми; особливо жива народня мова знає багато всіляких типів речення, часом трохи відмінних від загально прийнятих у мові літературній. Ось уже через цю надзвичайну широкість змісту й форми речення нема змоги дати таке окреслення йому, щоб воно в короткій формі достотно передало правдиву його істоту.

За останнє століття найбільшим основним питанням складні стало власне питання: що ж таке речення? Усі вчені, що писали про складню, мусіли відповідати й на це засадниче питання, бо ж годі добре орієнтуватися в основах складні, не маючи ясного погляду на природу речення. Ось через це в науці нашій маємо десятки найрізніших дефініцій речення, але остаточного окреслення ще не маємо, та можна й сумніватися, виходячи з природи речення, чи воно коли й буде.

Справа в тому, що окреслення речення роблять із погляду тієї методи, що кладеться в основу наших мовознавчих поглядів при праці, цебто одні його окреслюють із погляду психологічного чи логічного другі — з погляду граматичного чи історичного. Найчастіш окреслюють речення за його змістом, цебто з погляду психологічно-логічного, не звертаючи уваги на його форму, а через це повстають окреслення недокладні, занадто широкі чи зовсім вузькі. Донедавна складня не звертала належної уваги на т. зв. одночленні речення *(Ох! Пора! Горить!)*, а тому в окресленнях речення звичайно брали на увагу двочленне речення типу *Сонце світить*, а через це й самі окреслення виходили недокладні й неповні.

Перешкодою для доброго окреслення істоти речення являється може найбільше брак докладно виясненої історії розвою його. Істоту речення й його головні ознаки знаємо вже не зле, але мало можемо розповісти, як речення повставало й як воно жило-розвивалося ще від самого початку людської мови, бо, треба думати, що ця остання зачиналася від речень — ширших чи вужчих, — а не від слів. Розвій речення в нас багато й глибоко студіював проф. Ол. Потебня; на силі прикладів він показав, що речення росте й змінюється, що між реченням давнім і сучасним — помітна різниця, що, напр., у давнім думанні був нахил до паратактичного (рівнорядного) сполучування речень, тоді як тепер панує, особливо в мові літературній, гіпотакса (підрядність) їх. Взагалі з бігом віків речення змінюється так, що стає все більше й більше „тонким" та ускладненим, і в цім виявляється його життя та розвій. Ось через це, дивлячись на речення, як на змінну форму, Потебня підкреслював маловартість усіх наших дефініцій речення, бо доброго окреслен-

ня дати вічнозмінній формі взагалі не можна, — з історичного погляду, що його тримався Потебня, треба б давати низку окреслень речення, для кожної доби окрему.

„Вообще въ языкѣ — твердить Потебня — нетолько, говоря a priori („все течетъ“), неможетъ быть, но и a posteriori нѣтъ ни одной неподвижной грамматической категоріи. Но съ измѣненіемъ грамматическихъ категорій неизбѣжно измѣняется и то цѣлое, въ которомъ онѣ возникаютъ и измѣняются, именно предложеніе. Кто опредѣлилъ бы предложеніе напр. русскаго языка, какъ словесное выраженіе психологическаго сужденія, сказалъ бы такъ же мало, какъ тотъ, который бы опредѣлилъ Сократа, какъ особь зоологическаго вида homo sapiens, или нынѣшнее государство, церковь и т. д. какъ человѣческое стадо. Конечно, малосодержательныя опредѣленія легче. Вниманіе останавливается преимущественно на такихъ чертахъ предложенія, которыя въ теченіе вѣковъ и тысячелѣтій кажутся неизмѣнными, и такимъ образомъ возникаетъ опредѣленіе, одинаковое для многихъ періодовъ даже не одного языка, а многихъ. Такое опредѣленіе можетъ быть вѣрно, но для историческаго языкознанія оно значитъ то же, что для исторіи вообще мнѣніе Экклесіаста: „что было, то и будетъ; и что дѣлалось, то и будетъ дѣлаться, и нѣтъ ничего новаго подъ солнцемъ“. Интересъ исторіи — именно въ томъ, что она не есть лишь безконечная тавтологія. Такъ и изъ основного взгляда на языкъ, какъ на измѣнчивый органъ мысли, слѣдуетъ, что *исторія языка*, взятаго на значительномъ протяженіи времени, *должна давать рядъ опредѣленій предложенія*“ (Изъ записокъ I 76-77). „Въ предложеніи, кромѣ формы, нѣтъ ничего (а вона — вічно змінна), такъ что отнявши форму, мы уничтожимъ предложеніе флексивныхъ языковъ“ (ibid. 65).

До цього погляду Потебні на окреслення речення приєднався пізніше й Д. Н. Кудрявський, відомий російський мовознавець („Психологія и языкознаніе“, Юр'їв, 1905, ст. 73): „Будетъ-ли когда-нибудь достигнуто — пише він — полное соглашеніе въ опредѣленіи предложенія или нѣтъ, предсказать довольно трудно. Во всякомъ случаѣ я увѣренъ, что это соглашеніе можетъ быть достигнуто только при томъ условіи, чтобы языковѣды отказались отъ своихъ намѣреній найти всеобщее опредѣленіе предложенія для всѣхъ языковъ земного шара и для всѣхъ временъ. Я въ этомъ отношеніи совершенно согласенъ съ Потебней“.

Відмовившись від дефініції речення, Потебня глибоко вияснив його найменший зміст, — за такий він приймав особове дієслово, verbum finitum, як зародок речення. Такий погляд Потебні на істоту речення прийняв Ягіч і деякі інші вчені, через що в науці довго трималася думка про неможливість бездієслівних речень. Fr. Kern так само твердив, що речення неможливе без дієслова. Тепер до цих тверджень внесено ґрунтовну поправку, — визнано, що в нашій мові дуже часті й т. зв. бездієслівні чи йменні речення *(Пора! Час! Пожар!)*, а це вимагає нової зміни поглядів на істоту речення й нових його окреслень. Пор. напр. категоричне твердження Павля, що „до найпоширеніших неправдивих думок належить твердження, ніби речення мусить мати дієслово“ (Principien, вид. 2 ст. 99).

Таким чином приходимо до думки, що для нас дуже корисним буде хоч коротко поглянути на сам процес повстання речення, бо це дасть нам ґрунт глибше зрозуміти саму істоту речення та його членів. Як у нас повстає речення? Який стосунок речення граматичного до психологічного й логічного? Три ці речення — психологічне, логічне й граматичне — стоять так близько одне до одного, що мусимо більше знати їхню природу, бо ж вони безумовно генетично зв'язані поміж собою. Власне цим питанням глибше зайнявся гарячий прихильник поглядів Потебневих, проф. Д. Н. Овсянико-Куликовський і дав добре вияснення в статті своїй: „Очерки науки о языкѣ“ 1896 р. в розділі II: Предложеніе. Коротко перекажу тут думки Куликовського, переплітаючи їх своїми власними.

Куликовський стверджує, що в нас існує три „сужденія“ (думання) — психологічне, граматичне й логічне; але котре з них треба вважати за початкове? Прототипом і джерелом нашого словесного речення треба признати „сужденіе“ — думку не логічну, але психологічну. „Пора уже окончательно покончить со старымъ заблужденіемъ — твердить Куликовський — будто логическое сужденіе предшествуетъ предложенію, служа какъ бы основаніемъ всякой мысли“ (ст. 31). На думку Куликовського „сужденія“ генетично йдуть так: психологічне — граматичне — логічне, цебто наше словесне речення повстає з психологічної думки, само даючи початок думці логічній.

Психологічна думка (сужденіє) — це наша внутрішня думка, думка ще до висловленої мови, що зароджується в нас несвідомо. Найпростіша її форма — пізнання предметів, чому її можна звати предметною безсловесною думкою. Цю форму думки мають, напр. діти в наймолодшім віці, мають її й тварини, особливо більше привчені. Психологічна думка звичайно схвачує сам предмет разом із його дієвою ознакою (цвітуче дерево, вбита ворона й т. ін.), але в розвиненій психологічній думці (въ сужденіи) ясно визначаються три члени: суб'єкт, предикат і зв'язка (copula), що в'яже перший із другим і надає їм закінченої цілости.

З психологічної думки народжується словесне речення, цебто психологічна думка (сужденіє) силою мови переробляється на речення. Психологічне речення (чи наша „внутрішня мова“) — одно ціле, це наша суцільна уява про предмет; переходячи ж на речення словесне, це психологічне ціле конче розпадається на окремі частини, що звуться членами речення. Зовнішня мова, в порівнянні з мовою внутрішньою (психологічною), має свої істотні ознаки, найперше — граматичні форми. Члени психологічної думки в зовнішній словесній мові приймають сталі граматичні форми, а саме: суб'єкт — стає назовним відмінком іменника, предикат — особовим дієсловом, а зв'язка — допомічним дієсловом, або зливається з дієсловом-присудком. Суб'єкт і предикат у психологічній думці — суцільні образи-уявлення; переходячи ж у словесне речення, вони конче розпадаються, розчленовуються, виділюючи з себе ще й т. зв. другорядні чи пояснювальні члени, а саме: суб'єкт розпадається на підмет і його атрибут, а предикат — на присудок і його об'єкт та прислівникові пояснення. Таким чином т. зв. другорядні члени існують тільки в реченні граматичнім, а в думці психологічній та логічній їх зовсім нема. Речення: „Блідий місяць на ту пору із хмари де-де виглядав“ у думці психологічній і логічній має за суб'єкта: „блідий місяць“, а за предиката — решту речення: „на ту пору із хмари де-де виглядав“; навпаки, граматичне речення знає значно більше членів, — не два, а вже п'ять, і розмежовує реченеві слова поміж ними. Слухач, сприймаючи розчленовану мову оповідача, перетворює її собі знову на одноцілу.

Логічна думка (сужденіє), за Куликовським, — найвища форма нашого мислення, що зароджується з граматичного чи словесного. Ця думка керується логічними законами й свідома вже в самім своїм процесі, тоді як думка психологічна, а почасти й словесна — несвідома або й нелогічна.

Таким чином граматичне речення — це посередній ступінь поміж думкою психологічною й логічною; всі вони різні й відмінні. Не можна сказати, щоб словесне речення докладно передавало думку психологічну; розбіжність між внутрішньою мовою й мовою зовнішньою завжди не мала́, особливо в людей маловчених, і добре відома кожному, що має потребу докладніш передавати словом чи на письмі свої думки й почування (пор. „муки слова“).

Виясншвши психологічне повстання речення, покажу тепер, які його головні ознаки. Перша й найголовніша ознака речення — це те, що воно завсіди уявляє собою закінчене граматичне ціле, так що й слухач сприймає його за закінчену цілість, а тому й добре розуміє. Коли я скажу: *Сердитий вітер* — це словосполучення незакінчене, слухач його не

зрозуміє й запитає: що робить? Але речення: *Сердитий вітер завива* вже й для слухача буде закінчене ціле. Ця закінченість думки в реченні граматично виявляється в тім, що воно має в собі обидва основні члени, — підмет і присудок, або такий один із них, що в нім ховається другий *(Пора! Світає)*. Логічно ж закінчення речення виявляється в тому, що ми нашу думку прив'язуємо до якогось місця в просторі (це показує підмет) і до якогось часу (роля присудка). Пунктом орієнтаційнм для підмета є особа оповідача *(я)*, а для присудка — хвиля говорення. Таке речення, як *море грало*, вважаємо за закінчене повне речення, бо воно має докладне окреслення в просторі (підмет *море*) й часі (присудок *грало*). Але можуть бути й такі речення (одночленні), що зазначають відкрито тільки одне, — місце в просторі або час, а другий стосунок покривається першим, — зовсім виразно чи менше виразно.

З такого характеру речення ясна стає його найчастіша істота — його р е ф л е к с і й н і с т ь: речення передає нам відомості про те, що є, було чи буде, збільшуючи тим наші знання. Ця ознака речення звичайно зовсім свідома, хоч міра свідомости може бути різна, переходячи помалу аж до інстинкту в вигукових виразах. Двочленні речення — з підметом і присудком — завжди мають у тій чи іншій мірі цю свідому рефлексійність; навпаки, речення одночленні в більшості своїй закрашені сильним чуттям чи афектом.

Друга ознака речення, що завсіди приявна в ньому, це його і н т о н а ц і я. Кожне речення вимовляємо з певним тоном, але вимовляємо так, що з самого тону нашої вимови слухач переконується про наше ставлення до думки. Крім цього, інтонація в реченні завжди складає закінчене ціле, рівнорядне до змісту, чому слухач сприймає закінченість нашої думки водночас із закінченістю нашої інтонації. Скажемо, інтонація прекрасно покаже, чи словосполучення *Сердитий вітер* закінчене речення *(= Вітер сердитий)* чи ні. Таким чином інтонація, поруч граматичної форми, істотна ознака речення. На жаль тільки, наука не знає ще простого способу зазначати в реченні й інтонацію; грубо зазначаємо це тим, що речення, як цілість, конче беремо в розділові знаки: по закінченнім реченні ставимо крапку або знаки оклику чи питання, по реченні в складнім реченні — кому чи середника. У всякому разі закінченість думки й інтонації зазначуємо тим чи іншим розділовим знаком. В живій розмові речення від речення відділюємо певною павзою, довшою чи коротшою, залежно від характеру нашої мови.

Таким чином, щоб із звичайних складневих словосполучень, що складаються із слів, повстало граматичне речення, для того потрібні: 1. закінчена цілість однієї думки, цебто відповідне синтаксичне сполучення суб'єкта з предикатом, і 2. закінчена інтонація. Без цих ознак словосполучення позостаються тільки механічною сполукою слів, але не реченням.

Така істота речення. Знаючи все це, перейдімо тепер до окреслення речення. Не поділяю Потебневої думки, що дефініція речення малопотрібна, — без доброї дефініції не буде ж і доброго розуміння першорядного питання складні — речення; а вже в школі таке окреслення конечне з погляду подагогічного. По школах панує давнє просте окреслення: „Кожна окрема думка, проказана або написана, зветься речення". Звичайно, таке шкільне окреслення зовсім недокладне, бо 1) не окреслює самої „думки" і 2) не подає розмірів цієї думки, а вони ж можуть бути дуже широкі: від одного слова й до цілого твору (бо й цілий твір — це закінчена думка); але зо шкільного погляду таке коротке й ясне окреслення має й свої додатні сторони, тим більше, що учні правдиву істоту речення схоплюють відразу.

Як ми бачили вже, можливе подвійне окреслення речення, — або з погляду його змісту, або з погляду чисто граматичного. Виходячи з попереднього й беручи на увагу головні ознаки речення, можу запропонувати такі окреслення речення: а) з а з м і с т о м: „Словесна форма закінченої одиниці нашого мислення, що

й слухач сприймає її за цілість, зветься речення"; б) окреслення граматичне: „Реченням зветься підмет і присудок, або один із них, з відповідними поясненнями чи без них, синтаксично сполучені й об'єднані закінченою інтонацією". Іншими словами: Одне чи декілька словосполучень, граматично впорядкованих і значенево об'єднаних, зветься речення.

Як я вже казав, різні вчені подають різні оскреслення речення, — психологічні, логічні чи граматичні. Найтрудніш дати дефініцію граматичну, тому їх так мало в нашій науці. В давній Греції, де розпочалася наука складні, сильно плутали граматику з логікою й звичайно давали логічні окреслення для мовних явищ. Уже софісти вловили істоту речення й навчали, що з'єднання *ὄνομα* (іменник) й *ῥῆμα* (дієслово) творить речення — *λόγος*. У відомій Граматиці Діонисія Тракійського (I в. до Хр.): „*Τέχνη γραμματική*" читаємо таку дефініцію речення: *Λόγος ἐστὶ λέξεων σύνθεσις, διάνοιαν αὐτοτελῆ δηλοῦσα*, цебто: „речення — це відоме сполучення слів, що уявляє закінчену думку". В мало зміненій формі це просте окреслення речення тримається, як бачимо, по школах іще й тепер!

На закінчення цього розділу подам тут декільки окреслень речень головно тих учених, що мали вплив і на науку українську; в критику цих окреслень не входжу, див. їх у Лося в його: Stosunek zdania ст. 195—200, та в статті Л. Булаховського.

А. Востоков (Русская Грамматика 1834, ст. 222): Предложеніе — рѣчь, ограниченная выраженіемъ одной мысли.

Греч (Практическая русская грамматика, 1827 р., § 261): Предложеніе — сужденіе, выраженное словами.

Ф. Буслаев (Историческая Грамматика, 1863 р. вид. 2 ст. 22): Предложеніе — сужденіе, выраженное словами (окреслення чисто логічне).

H. Paul (Principien der Sprachgeschichte, вид. 2, ст. 99, вид. 4 ст. 121): Речення — це словесний вираз, символ того, що в душі оповідача з'єднались декілька уявлень чи груп уявлень, і спосіб викликати в душі слухача також з'єднання тих таки уявлень.

B. Delbrück (Vergleichende Syntax der indogerm. Sprachen, 1893, I ст. 75): Речення — це вислів (Äusserung) за допомогою артикулованої мови, що бесідникові й слухачеві уявляється як зв'язане й закінчене ціле.

W. Wundt (Völkerpsychologie, Die Sprache[3], 1912, I ст. 248): Речення — це висловлене засобами мови свідоме розчленення складного уявлення на його складові частини, поставлені в логічний стосунок одна до одніеї. (Добру критику цього окреслення див. у Д. Н. Кудрявського: „Психологія и языкознаніе", 1905, ст. 73-75).

J. Rozwadowski (Wortbieldung und Wortbedeutung, 1904, ст 81): Речення — це мовний вираз двочленної аперцепції складного уявлення.

Jan Łoś (Stosunek zdania, 1910, ст. 213): Речення — це мовний символ навмисне розчленованого уявлення на поняття зайнятого місця (речі) й поняття зайнятого часу (властивості), розважаних в стосунку до оповідача й до часу мовлення.

Богородицький В. А., Общій курсъ русской грамматики, 1904, вид. 1, ст. 188-189: Предложеніе — сочетаніе словъ, служащее для выраженія мысли. Вид. 2, 1907 р., ст. 235-236: Каждое сочетаніе словъ, служащее для выраженія мысли и образующее одно цѣлое, называется предложеніемъ. Вид. 4, 1913 р., ст. 281: Каждое сочетаніе словъ (а иногда и одно слово), служащее для выраженія цѣльной мысли и извѣстнымъ образомъ грамматически организованное, называется предложеніемъ.

Є. Карський (Бѣлоруссы, 1912., т. 2 вип. 3 ст. 6): Простѣйшее предложеніе состоитъ изъ грамматическаго соединенія подлежащаго и сказуемого.

А. Томсон (Общее языковѣдѣніе[2], 1910, ст. 302-303): Предложеніе есть *обыкновенно* рядъ словъ, вылитый, такъ сказать, въ одну изъ обычныхъ въ данномъ языкѣ формальныхъ рамокъ синтаксическаго сочетанія словъ въ предложеніи и представляющій въ значеніяхъ этихъ словъ сужденіе въ широкомъ, психологическомъ смыслѣ.

Д. Н. Овсянико-Куликовський (Синтаксисъ русскаго языка, 1903 р. ст. 50, 1912 р. ст. 51): Предложеніе есть такое слово или такое упорядоченное сочетаніе словъ, которое сопряжено съ особымъ движеніемъ мысли, извѣстнымъ подъ именемъ „предицированія" („сказуемости").

Є. Будде (Къ ученію о синтаксисѣ простаго предложенія, 1894, ст. 213): „Предложеніе есть словосочетаніе, *заключающее* въ себѣ только одну мысль, выраженную при помощи личнаго глагола (verbum finitum)". Основы синтаксиса русскаго языка, 1910, ст. 10: „Такое законченное словосочетаніе, въ которомъ особою формою выражено отношеніе сказуемаго къ подлежащему, называется грамматическимъ предложеніемъ". Основы синтаксиса, Казань, 1912 р. ст. 9 (137): „Грамматическое предложеніе есть такое словосочетаніе, въ которомъ особою формою сказуемости опредѣленно выражено отношеніе сказуемаго къ именительному падежу, къ подлежащему".

А. Шахматов (Синтаксис русского языка, 1925, I ст. 1): „Предложение — это единица речи, воспринимаемая говорящим и слушающим как грамматическое целое и служащая для словесного выражения единицы мышления".

Як бачимо, маємо довгу низку найрізніших окреслень, — логічних, психологічних і формально-граматичних, але ані одно з них не придбало собі загального визнання й поширення, чому просте шкільне окреслення, з походження старогрецьке, міцно тримається ще й тепер, як докірливий свідок малої нашої праці для вивчення складні.

Розмір речення дуже неоднаковий: від одного слова до великого періода. На початках людської мови речення були головно одночленні, цебто складалися з одного слова, але виразна й збільшена інтонація надавала їм характеру закінченої цілости. З бігом тисячеліть речення ставали складніші, а вкінці появилися й речення зложені, навіть гіпотактичні (підрядні).

Але основні рамці речення завжди добре окреслені: це його головні члени (два) та члени пояснювальні (три), при чому кожний із цих членів може бути висловлений або коротко одним словом, або широко, кількома словами. Поза ці рамці п'ятичленного речення (з додатком деяких слів поза реченням) речення ніколи не виходить, — поза ними починається нове речення.

Література. Проф. Л. Булаховський: До поняття „речення", „Науковий Збірник Харківської науково-дослідчої катедри історії української культури", Харків, 1926 р. ч. 2-3 ст. 49-59. А. Потебня: Изъ записокъ I-II 63-77. Д. Н. Овсянико-Куликовскій ст. 50-56. А. М. Пешковский: Понятие предложения, див. „Научные достижения" в „Sborník prací" 1932 р. ст. 648-653. С. Бернштейн: Речення за Шахматовим, „Извѣстія" 1922 р. т. XXV ст. 217-220. Перегляд дефініцій речення добре подав О. Iráni: Skladba jazyka latinského, Прага, 1915, I, 27-30. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Очерки науки о языкѣ, II: Предложеніе, „Русская Мысль" 1896 р. кн. 12 ст. 8-32. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt 149-151, на ст. 333[5] подано й зах. європ. літературу про речення. Н. К. Грунскій: Очерки по исторіи разработки синтаксиса, 1911 р. т. I 66. 135-136, вип. 3 ст. 26. 47, т. II 44. 58. 93-95. 119. 129. 130. 171, особливо 187-195. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Очерки науки о языкѣ, ч. II: Предложеніе, „Русская Мысль" 1896 р. кн. 12 ст. 8-32, — одна з кращих статтей про речення. Е. Ѳ. Будде: Къ ученію о синтаксисѣ простаго предложенія, 1894 р., ст. 212-219. Е. Будде: Основы синтаксиса русскаго языка, 1910 р., ст. 10-11 (§ 7). 16-17; Казань, 1912 р. ст. 7, 9. А. Шахматов: Синтаксис, 1925 р. I 1 (§ 1). 2-3. 12 (§ 12). Jan Łoś: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910, 195-243. В. А. Богородицкій: Общій курсъ русской грамматики, вид. 4, 1913 р. ст. 280-290. Ив. Хаджовъ: Въпросътъ за изречението въ съвременната наука, „Учителска Мисълъ" 1922 р. III 409-418. Д. Н. Кудрявскій: Психологія и языкознаніе, Юр'їв, 1905, ст. 55-60. 75. Д. Н. Кудрявскій: Введеніе въ языкознаніе, Юр'їв, 1913[2], ст. 97-100. Szober St.: Analiza psychologiczna zdania, „Zarys językoznawstwa ogólnego", 1924, ст. 80-98. М. А. Тростниковъ: Понятіе о предложеніи, „Педагог. Сборн." 1903 р. кн. 11 ст. 459-463, 1905 р. кн. 3 ст. 334-338. Браиловскій: Що таке речення, „Педаг. Сборн." 1904 р. кн. 4 ст. 380-389 (проти В. Андреєва й Тростникова). Фортунатовъ Ф.: „РФВ" 1905 р. т. 53 кн. 2 ст. 65-71. В. Богородицкій: Общій курсъ, 1914 р., ст. 281-289. Е. Карскій: Бѣлоруссы, т. II кн. 3 ст. 4-6. В. Андреевъ: Опредѣленіе предложенія въ русскомъ языкѣ, „ЖМНПр" 1894 р. т. 295 кн. X ст. 343-376. И. Атанасовъ: Дефиниция на изречението, „Извѣстия на семинара по славянската филология", 1921 р. кн. IV ст. 348-357. I. Zubatý: Věta, Ottův Slovník naučný, 1907 р. т. 26 ст. 622. Ph. Wegener: Der Wortsatz, „Indogerm. Forschungen" 1921 р., Берлін, т. 39 ст. 1-21. Fr. Zábranský: Problém věty v psychologii řeči, „ČMFil". 1922, I, 7-10, 22-28, 35-37. K. Bühler: Kritische Musterung der Neuerung Theorien des Satzes, „Indogerm. Jahrbuch" 1918 р. т. VI ст. 1-20. Mathesius V.: Několiko slov o podstatě věty, „Čas. Mod. Fil." 1923-1924 р. т. X ст. 1-6. A. Meillet: Remarques sur la théorie de la phrase, „Journal de psychologie" 1921 р., т. 18 ст. 609-616. В. Поржезинскій: Словосочетаніе и предложеніе, „Введеніе въ языковѣдѣніе" 1916 р., ст. 152-157, 198-200. John Ries: Was ist ein Satz, Прага, 1931, на ст. 208-224 література. A. Sechéhaye: Essai sur la structure logique de la phrase, Париж, 1926. Тростниковъ М. А.: Методика русскаго литературнаго языка, Юр'їв, 1909 р., ст. 59-72: предложеніе. Д. Н. Ушаковъ: Предложеніе, „Краткое введеніе въ науку о языкѣ" М. 1913 р. ст. 74-81. Фотъ М.: Грамматическое предложеніе и логическое сужденіе, „Педагог. Сборникъ" 1903 р., кн. 2 ст. 426-451 (переклад I розділу книги Fr. Kern'a: Die deutsche Satzlehre, 1888). Funke O.: Satz und Wort, Reichenberg, 1925. St. Szober: Analiza psychologiczna zdania, „Zarys językoznawstwa ogólnego" 1924 р. ст. 80-98. Е. Будде: Ученіе Вундта и Пауля о предложеніи, какъ основѣ ученія о синтаксисѣ, „Извѣстія" 1910 р., т. XV кн. 4. H. Gaertner: Z podstawowych zagadnień składniowych: o cechach istotnych zdania, „Księga referatów" II з'їзду слов'янських філологів, Варшава, 1934 р., ч. I ст. 22-26. B. Delbrück: Grundlagen der neuhochdeutschen Satzlehre, Берлін, 1920, вид. 4. A. Nehring: Zur Begriffsbestimmung des Satzes, „Zeitschrift für vergl. Sprachforschung" 1928 р. т. 55 ст. 238-279

Іван Огієнко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Докінчення)*.

15. Строфи.

Спинимося ще на строфіці віршів Руданського, в якій переважає чотирирядкова строфа з римами abcb. В рамках самої тільки лірики, на всіх 343 строфі, знаходимо 285 строф такого типу, — з того коломийкових 90 (всі), козачкових 72, колядкових 81, метро-тонічних 26. Далі, знаходимо ще 10 чотирирядкових строф із римами abab, напр.:

Мене забудь, моя дівчино,
Спокійно жий, щаслива будь,
Цвіти, як рожа, як калина,
Мене забудь, мене забудь.

Є в Руданського теж 15 чотирирядкових строф із римами aabb, напр.:

І на беріг живо скачу,
І здалека дівча бачу,
І потиху йду на гору
До милої мої двору.

Далі, занотовую 6 строф п'ятирядкових із римами abaab, напр.:

І при гробі не заплаче
Ніхто в чужині,
Хіба чорний крук закряче,
Чорна хмаронька заплаче
Дощем по мені.

Є в віршах Руданського теж 3 шостирядкові строфи з римами abcbdd, напр.:

Згадай мене, мила,
В тяжкую пригоду,
Як твоя обручка
Звалиться на воду
І не вийде з глибини —
Тоді мене, мила, спом'яни.

Далі, 6 семирядкових строф з римами abcbddd, напр.:

Ой світе мій, світе!
Лушпиння горіха!
Де твої розкоші,
Та де твоя втіха?
Нудно в тобі, як в неволі,
Тільки мука, тільки болі,
Ні волі, ні долі.

Крім того, 5 восьмирядкових строф із римами abcbdded, напр.:

І дівчина як калина
Вас не рвала на косу, —
Вас зірвали, розірвали
Вітри буйні без часу.
І без літ
На ввесь світ
Розпустили
В'ялий цвіт.

Вкінці, завважуємо 8 строф аналогічних до тріолету, з неправильними римами, напр.:

Звела мене не біда,
Звела мене,
Моя нене,
Звела мене не біда,
А дівчина молода,
А дівчина
Як калина,
А дівчина молода.

Отже бачимо й тут доволі велику різнорідність структури та авторову винахідливість. Однак ці позитивні сторінки заникають у порівнянні з величезною чисельною перевагою коломийки. Ця перевага причиняється до того, що при поверховому розгляді майже ніхто не замічає фактичного багатства ритмічної, звукової та строфової будови поезій Руданського, і що ці естетичні прикмети треба докладним розслідом неначе відгребувати з маси придавляючого їх коломийково шаблону.

16. Висновки.

Отак розглянувши та схарактеризувавши найголовніші елементи формальної структури творчости Руданського, а саме: поетичні жанри, мову, стиль, ритміку, інструментацію та строфіку, доходимо до ось яких висновків:

1. У творчості Степана Руданського заступлені майже всі поетичні жанри віршованої поезії, а саме: ліричний вірш, епічна поема, дрібна епіка, балада й драма. Кількісно переважає епіка, а якісно — лірика. Тому Руданського слід зачислити до психічно-художнього типу зображенево-чуттєвого, епічно-ліричного; тільки незначну ролю грає в його творчості момент волюнтарно-драматичний.

2. Поетична мова Руданського пройшла часову еволюцію від засмічення лексичними, морфологічними й синтактичними русизмами й полонізмами, до релятивної

* Ця праця Д-ра Миколи Гнатишака незабаром виходить окремою книжкою в виданні „Бібліотеки Рідної Мови".

чистоти, — зберігаючи при цьому все свій подільський, говірковий характер. Дуже маркантно виступає в Руданського нахил украї́нізувати чужі ймення та творити неологізми.

3. Стилістичні засоби творчости Руданського нав'язують дуже тісно до народньопісенної стилістики.

4. Ритміка творчости Руданського в 96 відсотках музична, народня, й виказує незвичайне багатство форм та комбінацій народніх дво-чверткових, чотири-вісімкових і три-чверткових ритмів. В цьому огляді Руданський — один із найбагатших і найоригінальніших поетів 50-70-их років мин. століття.

5. Звукова інструментація творчости Руданського, а головно його рими — вбогі та монотонні, а причина цього — велика перевага коломийкового ритму та зв'язаних із ним жіночих і граматичних рим.

6. Монотонність строфіки Руданського теж визначена чисельною перевагою коломийки, хоч у поодиноких випадках знаходимо в нього цікаві строфічні комбінації.

Загалом беручи, — формальний бік творчости Руданського має багато позитивних прикмет, що на свій час були оригінальне новаторство. Поезія Руданського — типу музично-ритмічного; ритмічне багатство й комплікованість грають у ній головну ролю, тоді як стилістичні та евфонічні фігури відходять на другий план. Головно ритмиці своїх творів присвятив наш поет дуже багато свідомої уваги, зумів ритми добре використати для естетичних цілей, — і тому його треба вважати за один із найбільших поетичних наших талантів типу музикально-ритмічного, хоч і на ньому фатально відбилася традиційна в українській поезії перевага некомбінованих, звичайних коломийкових ритмів.

Львів. Микола Гнатишак.

Наша твердиня.

Поема.

7. Мій квітни́к.

Благослове́нна будь, о мо́во рідна,
Препи́шний ра́ю мій у світі цім!
Душа́ моя́, навік тобо́ю плідна,
У за́хваті пала́є неземні́м
Рясни́ми квітами жарко́го сло́ва...

Бага́то їх в моє́му квітнику́!...
Ось ту́ги й сму́тку квітка загадко́ва
Аро́му то́чить го́стру і гірку́,
Щоб се́рцю не засну́ти на чужи́ні.
А ось надхне́ння квіти: тво́рчий пах
І ба́рви їх зроди́лись в Украї́ні
В її чарівніших над всі пісня́х.
Он там — черво́ні квіти кро́ви
Ще не заго́єних, ще свіжих ран,
Що їх завда́в усім наш шлях терно́вий
Чужи́х знева́г, прини́ження, дога́н...
Ген по́мсти квіт брени́ть у зелено́чку,
Навба́ч таки́й сіре́нький, без прикра́с:
У захисні́м чека́є він куто́чку,
Як спалахну́ть йому́ наспі́не час...
А та́м-он ра́дощів щоде́нних квіти, —
Бага́цько їх, та всі якісь дрібні́:
Суди́лось на віку́ нам не раді́ти,
А волочи́ть світа́ми хму́рні дні...
Та над усі́ найкра́щий, наймилі́ший
Мій квіт — не сліз, не ту́ги, не журби́:
Мій квіт, що в'я́не від поко́ри й ти́ші,
А го́рдо кли́че в шу́ми боротьби́!...

Плека́ю їх, розкі́шні квіти сло́ва,
Душі́ моє́ї о́брази святі́,
Єди́ну втіху у моїм житті́, —
Той мій квітни́к, що зве́ться — рі́дна мо́ва!

12. IX. 1935. С. Черкасенко.

Для одного народу — одна наукова термінологія!

Кожний культурний наро́д пильно пле́кає свою національну науку, як могучу основу національної культури. Плекає її всіма доступними державними й всенаро́дніми за́собами, пильнуючи створити їй найкорисніший ґрунт для всебічного й нормального розво́ю. Національна наука — то правдива гордість

і честь всенарóдня, чому в її нормальному стані зацікавлений цілий нарóд. Стан і розвиток національної науки — то покáзник сили нарóду, як самостійної нації, чому всі нарóди звичайно не шкодують своїх найбільших коштів для всебічного розвóю її (докладніш про це див. у моїй статті: „Творімо українську культуру всімá силами нації“ в ч. 6-м „Нашої Культури“).

Стан національної науки для нарóду недержавного має ще більше знáчення, бо власне він показує ступінь зрілости такого нарóду. Усім відóмий факт, що сáме високий ступінь розвитку української науки змушує держави, де живе український нарóд, уважніш до нього ставитись. А коли так, то й ми мусимо оточити свою науку найбільшою й найтеплішою опікою, по-матірному ніжно й чуло ставлячись не тільки до науки в цілому, алé й до її окремих — навіть найменших — членів. Тільки в нарóда, що не став іще свідóмою нацією, що не має чуло розвиненого почуття всенаціональної гордости й чести, тільки в такого нарóду можливе байдуже стáвлення до заслуг своїх учених, а то й публичні особисті некультурні вúпади, що звичайно шкодять цілій науці.

В розвитку національної науки безумовно велику рóлю грає наукова термінологія. Термінологія — це зовнішня форма науки, що дає змогу легше й глибше науково працювати, чому стан наукової термінології зáвжди свідчить і про стан національної науки. Ось через що кожний культурний нарóд так багато працює для вироблення доброї й широко розвиненої національної наукової термінології.

Добра, влучно складена національна термінологія надзвичайно корúсна для науки, бо сильно допомагає не тільки глибшому зрозумінню її, алé й її більшому поширенню. Загальновідóмий факт, що невідповідна термінологія відстрашує від науки, рóдить до неї нéхіть і тим самим засуджує її на нúдіння.

Термін — це зовнішній знак певного наукового розуміння. Найперша вимога від кожного терміну — щоб він найвідповідніш передавав сховане в нім розуміння. Звичайно це не легко дається, чому в кожній науці всіх нарóдів світу поруч удалих наукових термінів маємо й невдалі.

Культурні нарóди звичайно пильнують виробляти цілу свою власну наукову термінологію, як закінчену систему, цебто підкладати національні основи під свою науку. Це праця дуже тяжкá й відповідальна, й потребує спільної довгої праці всіх наукових робітників. Національна термінологія приносить нарóдові — особливо в початкових школах — величезні кóристі, допомагаючи широким масам легче розуміти наукові досягнення. Справді, математичний термін „центр“ добре відóмий інтелігентним колам, хоч сам по собі нічого нам не говорить, алé безсумніву, вартніший свій національний термін „осерéдок“, бо його — як свого рідного — широкі маси легче спрúймуть і глибше зрозуміють, чóму допоможуть своїм знáченням і інші словá цього кореня: серéдина, середúнний, середóвище й т. ін. Звичайно, доводиться сильно пильнувати, щоб свій науковий термін справді легко передавав укладене в нього розуміння й не викликав інших розумінь, бо власне ці інші все будуть згадуватись, а тим самим змéншувати ціну терміну (пор. російське „падеж“: граматичний і „падеж скота“).

Із усього вищесказаного стає ясним, яке величезне знáчення для науки, а тим сáмим і для нарóду, має устáленість і одність наукової термінології. Знáчення це те сáме, що й одність для нарóду літературної мови й вимови та одність правопису. Одна спільна наукова термінологія приносить нарóдові величезні культурні кóристі вже хоча б тим, що звільняє всіх учених від тяжкóї праці зáвжди виробляти терміни (що вимагає великої праці) й дає їм тим змогу нормально працювати в своїй науці. Устáлений термін стає спільним всенаціональним добром не тільки для вчених, але для цілого нарóду. Уже тим сáмим він легче й глибше сприймається широкими масами, а це допроваджує до збільшення культури нації. Як соборний та устáлений правопис допомагає цілому нарóдові бути „грамотнішим“, так само

й соборна термінологія робить нарóд культурнішим.

Крім того соборна наукова термінологія, одна для цілого нарóду, приносить йому величезні політичні користі, бо зроджує й підтримує в нарóді глибоке почуття́ одности, так потрібної особливо для нарóду недержавного.

Одність і уста́леність наукової термінології приносить нарóдові стільки культурних і політичних кóристей, що звичайно кожний нарóд всіма́ силами прагне до неї. Раз усталивши свою термінологію, кожний нарóд міцно її тримається й не поспішає міняти, хоч би вона була́ в дечому й недосконала. Не міняє, бо стало вже за аксіóму, що одна соборна наукова термінологія (як і правопис), навіть недосконала, приносить нарóдові більше кóристей, а ніж термінології індивідуальні, хоч у дечому й ліпші. Цим пояснюється, чому́ в нарóдів віками тримаються невдалі терміни, такі, як наше „підмет" (із XVII-го віку), або російські: „глагол", „падеж", „причастіе", „родительный" і т. ін., хоч окремі вчені нераз уже подавали терміни досконаліші. Термін, що стає всенарóднім, тим самим є вже величезна культурна цінність, а тому міняти його не кори́сно.

Глибоко розуміючи вагу наукової термінології, Всеукраїнська Академія Наук іще з 1921 р. заложила величезний „Інститут Наукової Мови" в Києві й притягла до праці в ньому сотні вчених (див. про нього нашу статтю в „Рідній Мові" ч. 2 за 1933 р.). Академія Наук стала на шлях створення соборної національної термінології, й витворила цю термінологію так широко й удало, що їй позави́дував би не один культурний нарóд. Свідком і результатом цієї величезної праці позосталися десятки цінних словників із найрізніших наукових ділянок, — головний фунда́мент нашої науки на ціле століття вперед, правдива основа нашої наукової гордости. На жаль, чужий уря́д в Україні руками науково й мовно малограмотного А. Хвилі, заступника Коміса́ра Освіти, затримав цю величну культурну працю, сліпо звучи її контреволюційною. Кажемо „затримав", — бо спинити цієї праці не зможе жóдна урядóва сила, й вона при першій змозі мусить відновитися, розірвавши всі штучні та́ми, як весняна́ вода.

Уря́д запроваджує в Україні, як то бачимо і в Росії, головно інтернаціональну, переважно латинську термінологію. Не бачимо в тому крайньої небезпеки для розвитку нашої культури, — національна наука швидко розвивається й при інтернаціональній термінології, — не буде тільки мати вона свогó остаточного заве́ршення, що надає їй своя національна термінологія. Уважаю навіть, що знання́ інтернаціональної термінології в кожній науці кóнче потрібне, бо дає змогу легче знайóмитися з тією наукою кожного нарóду, що вживає такої термінології. Ду́маю тільки, що поруч терміну інтернаціонального треба б культивувати й свій національний, пильнуючи запроваджувати соборну національну термінологію. На цьому інтернаціональність більшовизму нічого не втратила б, зате національні нарóди зміцнили б свою культуру. Треба ще не забувати, що російська наука не має повної інтернаціональної термінології, — має її головно для наук математичних та медичних, а інші науки все одно мусять виробляти свою національну термінологію, напр. граматика.

Мовознавство, особливо граматика, це наука, що в ній віддавна нарóди виробили — поза латинською — й свою національну термінологію. Нема тепер культурного нарóду, щоб не виробив собі повної граматичної термінології, обов'язкової для всіх шкіл і для всіх підручників. Соборність граматичної термінології потрібна кожному нарóдові насамперед, бо ж граматики навчають скрізь одночасно з правописом.

Для народу українського, що втратив свою державність і поділений тепер поміж чотирьох держав, соборність наукової термінології — як і соборність літературної мови й вимови та правопису — принесе величезні користі не тільки культурні, але й політичні. Така термінологія завжди нагадуватиме нашому народові — де б він ні жив, до якої держави не належав би він — про його всенаціональну одність. Одність граматичної термінології принесе нам і величезні

культурні кóристі, бо помітно збільшить серед широких мас граматичні знання, й надзвичайно полегчить школі навчання граматики. Нехай термінологія й недосконала, аби тільки одна, — кóристі одности покриють інші недостачі. В одності ж сила, вигода й кóрисћ.

Отож, не тільки всі наші наукові робітники, алé цілий наш нарóд мусить глибоко зрозуміти й зреалізувати надзвичайно потрібне нам гáсло: Для однóго нарóду — одна наукова термінологія!

Запровадьмо найперше хоча б одність граматичної термінології, — її усталила вже Академія Наук, і в Великій Україні давно вже існує наказ уживати тільки її. Нехай же і в нас усі граматичні підручники, всі граматичні статті, а за ними й усі школи вживають тільки однієї академічної граматичної термінології.

Radość. 15. VII. 1935. Іван Огієнко.

Здрібнілі форми в українській мові.

(Завваги до психології української нації).[1]

Українська мова зо всіх індо-европейських мов має найбільше здрібнілих слів, і в зв'язку з тим насувається питання, чому це приписати,[2] — чи це може вияв однієї з головних рис відрубности психіки української нації, і що саме вплинуло на її сформування.

Творцем української мови був донедавна виключно український селянин, цей підставовий зруб усякої нації, а одиноке твориво нинішньої української нації, а наша літературна мова нав'язана до т. зв. народньої мови, та ще й досі свої основні соки черпає головно з неї. Відси в нас загально подивлюване багатство форм і словника, тут і корінь дальших можливостей розвою нашої мови. Правда, з погляду словного засобу деякі індоевропейські мови випередили українську мову, згадати б хоча мову англійську чи німецьку, але коли розслідити ближче ту справу, то легко завважимо, що в них чимало слів, утворених штучно, пр. німецьке Donnerstag — четвер, або це тільки відповідно виполіровані чужі слова, пр. англійське village — село від латинського villa — сільський дім.

Селянин завжди глибше відчуває красу природи, ніж міщухи та інтелігенція. Головно ж український селянин має на те ще більш даних, як селянство інших европейських націй. Зложились на те три обставині: сильна домішка азійської крови, відсвіжувана постійно століттями, краса української природи, а врешті — наша історія.

Що народи Азії обдаровані більшою уявою, як інші народи світу, та що в них при тому чимала здібність дати вислів чи то в словній формі, чи то в ручній роботі цій уяві, це річ загально знана. І саме оцим відблескам домішки східньої крови треба приписати незвичайне багатство наших народніх пісень, дум, переказів, вишивок і інших ручних робіт. Краса ж українських земель не тільки не позволила заникнути цьому природному естетичному наставленню української психіки, але навпаки — піддержувала й підсилювала його. Їй треба приписати також те, що психіка українського народу (селянина) увільнилась скоро й без зайвих потрясень від звичайних первісним людям т. зв. жорстокостей, естетизувалась не тільки вширину, але й углиб. Останньому допомагав головно ж той історичний факт, що український народ ніколи не був нацією-галапасом на чужонаціональному організмі. Краса природи знайшла пригожий моральний ґрунт.

Так ото через відчуження української інтелігенції й міщанства, нинішня українська нація, завдяки одинокому донедавна її репрезентантові, селянинові, зберегла нахили первісної психіки, наставлення до уявного світогляду, підсилюване постійно домішкою крови східніх народів, ані трохи не діткнених штучною й морально хиткою европейсько-американською культурою, нахили, що, під впливом краси української природи й відповідного розвою історичних випадків,

---

[1] Друкуємо цю статтю як дискусійну. Ред.
[2] Див. „Рідна Мова" ч. 5 (29) за 1935 рік стор. 232. Заввага Д-ра В. Бабія.

розвинулись у високо моральний естетизм. А естетизм обіймає не тільки наставлення до уявного світогляду, але також наставлення до відчування краси, що йде тісно в парі з тією ціхою психіки, що звемо ніжністю. І саме ця ніжність вилилась між іншим також у здрібнілих формах української мови. Коли б у нас була т. зв. вища верства, вона була б пробувала творити штучну літературно-наукову мову, і ледви чи допустила б ці здрібнілі форми, що, на її погляд „не лицювали б" із таких чи інших поглядів вимоделюванню мови. Але що в нас цієї верстви не було, то розвоєм мови кермував не сухий, тверезий і безглядний інтелект, а ніжне почування. Коли ж ізгодом появились перші творці української літературно-наукової мови, то вони чи то зв'язані органічно з селянством, чи то люди, що живуть почуваннями (письменники й поети), чи то врешті з вдячности для селянина, що зберіг українську націю від загибелі, прийняли всеціло його готову мову й його мовну техніку, та й за її законами розвивають далі.

Мабуть, чималу ролю відіграв тут іще той історичний факт, що український селянин довгі віки був постійно поневолений, гноблений і кривджений (кріпацтво, панщина). Не маючи змоги виладувати своєї енергії назовні, прикований волею дужчих до землі, „увійшов у себе", заразився поголовно інтравертизмом. Придушений лихоліттям, недолею й неволею, висміяний і понижений, зробився більш вражливим на все те, що апелювало до почува́нь. Відо́мо, що недуга, нещастя, горе, недостаток чинять людину вражливішою і навіть ті, що з розпуки стали злочинцями, звичайно відзначаються значно більшою ніжністю, ніж годовані, вдоволені, з добрим самопочуванням, певні себе, авторитетні, зовнішньо моральні „добродії".

Ніжність, викликана первісним естетичним наставленням, поглиблювана й уморальнювана з одного боку красою української природи, а з другого — історичними випадками, шукала вислову в першу чергу в словесній творчості. Це саме й дало своєрідну закраску нашій народній пісні, що перевищує також числом народню пісню інших европейських націй. А чуттєвий зміст цієї пісні вимагав відповідної форми, ніжної, зворушливо-пестливої, якої вживає хоч би мале дитя, коли виповідає свій біль.

Але ця ніжність не знайшла б вияву в здрібнілих формах мови, коли б не та обставина, що в селянській верстві творцем мови є головно жінка, звичайно вже завдяки призначенню й їй тільки питомим фізичним своєрідностям, до ніжностей податливіша за чоловіка. І це саме мусіло вплинути на характер української мови, надати їй своєрідну ціху, що сильно відрізняє її від тих штучних мов, яких творцями й виховниками була т. зв. інтелігентно-міщанська верства, що донедавна діяла виключно через чоловіків, і де жінка була тільки хатнім додатком.

Говорячи до дітей, мати звичайно старається вживати якнайчастіш здрібнілих слів, де-не-де навіть степенує здрібнілі форми, що згодом засвоюються дітьми та доростом, головно жіночим. Але коли в селянській сім'ї переймає згодом ці форми також чоловік, то в інтелігентній вживає він їх тільки деколи, звичайно тоді, коли не чує їх ніхто сторонній, за те вистерігається їх пильно в прилюдному вжиткові. А українському селянинові було ще тим легше піддатись підо вплив жіночої форми вислову, що, як уже зазначено, з природи мав він велику схильність до зворушливої ніжности. Все таки навіть він борониться перед її виявом, а на доказ вистане навести хоча б дві наші пісні: дівочу й парубоцьку. У першій багато здрібнілих форм, у другій — або дуже мало, або й цілком їх бракує. Коли ж часами й стрічаємо їх також у тих піснях, що співає парубоцтво, як от хоча б у пісні про Довбуша:

„Людська кровця не водиця, —
Проливати не годиться!"

то нема сумніву, що ці пісні зложили дівчата, а чоловічий світ вже згодом перейняв їх від них. А згадані психічні питоменності української психіки, питомі не тільки жінкам, але й чоловікам, тільки улегшили це перейняття й зберегли ніжно-пестливі форми слів у такому виді, який надали їм жінки.

До психічних відрубностей, питомих українській нації, належить між іншим іще й те, що в нас у обопільних відношеннях доросту й старших людей, а навіть у віці між 25 і 50-тим роком життя, навіть інтелігентсько-міщанської верстви, меншу ролю відіграє багатство, походження, суспільне становище, чи науковий ступінь, а зате велику вагу прив'язується до різниці літ. І це можна звести до опертя нашого життя на народні маси. Але докладніше про це колись іншим разом.

Варшава. П. Кривоносюк.

Новотвори в сучасній українській мові.

IV. Прикметники.

У сучасних прикметниках бачимо великі зміни. Насамперед заникають дієприкметники на *-учий*, *-ючий*, *-ачий*, *-ячий*, так часто вживані в Галичині, а на їхнє місце приходять прикметники легко збудовані, коротші й кращі. Найбільше творять їх в Україні, але в нас теж повстає їх досить багато.

Як у творенні іменників перше місце займають наростки *-ка*, *-івка*, *-ник*, *-ець*, так у нових прикметниках найбільшу ролю відіграє нар. *-ний*, а далі *-ливий*. Щезають теж дуже поширені в Галичині прикметники з пасивним наростком *-имий*.

Найчастіш повстають нові прикметники від дієслів: непроломний Дік. 104, виконний (давніше виконавчий з поль.), виправний Ібс. 159, обновний, відновний, освіжний, осудний, удатний, запаморочний, розговірний (мова, Д. 22., з рос.), вичерпний — гал. вичерпуючий Лейт. 153, перекидний Мик. 355, відмолодний — що відмолоджує Д., причайний Любч. 35. Ці прикметники повстали з дієприкметників, і цю їх первісну вдачу ще відчувається в значенні. Всі вони утворені від зложених дієслів, а не від простих.

Дієслівного походження, але з двох слів складені прикметники: широкомовний Лейт. 20, всеосяжний, всеприймовний ib. 13, від одного слова: бомбардівний літак Нд. 1/35. Зложені з заперечкою: незгасний, знеохотний. З іменників повстали: договірний (учитель — контрактовий, Д. 244/34), занепадний Лейт. 16, одчайний, ініціятивний Д. 322/34, з прислівників: навпачний — противний Нд. 35/34, дотеперішній.

Трапляються в радянських виданнях важкі новотвори, з трудом виковані при допомозі словників, часто перекладені з російщини й тільки трохи вигладжені: збезнадієний — позбавлений надії з рос. обезнадеженный Ібс. 199, відпровідний Лейт. 18, сумісний (рос. совмѣстный, Гол.), або сміливі новотвори: стрімголовний.

До цієї групи підходять частково прикметники з поширеними наростками: *-льний*, *-альний*, *-яльний*, *-ильний*, *-ювальний*, а саме: збиральний (у вислові з -а кампанія — праця для збирання збіжжя, Д. 184/34), перекональний — що переконує, може переконати, рішильний — що вирішив Д. 245/34, рішальний — що вирішує Д. 286/34, розяснювальний, пояснялний Д. 223, 293/34, більшильний — що побільшує (у вислові б-е шкло, Нік. у Нб. 26), (с)приймальний у висловах „сприймальна стація" (радія Д. 274/34) і „приймальна карточка" — для одержання авдієнції ib. 286/34, швальний — до шиття, рос. швейный, в Укр. вживали деякий час „шитний" Д. 285/34, писальний — до писання (машина), вирівняльний — що вирівнює Д. 299/34, незнищальний — що його не можна знищити Д. 327/34.

Як бачимо, наведені справжні неологізми мають різні функції: 1) заступають дотеперішні активні дієприкметники й таких є найбільше, й тому ми відчуваємо до деякого ступеня подвійну природу (вдачу) цих слів: прикметникову й партиципіяльну, 2) заступають і скорочують окремі вислови (приймальна карточка), 3) заступають пасивні дієприкметники й мають певне значення „можливости", подібно, як німецькі прикметники з нар. *-bar* (erreichbar), або французькі з нар. *-able* (acceptable), але це буває рідко[1].

---

[1] Проф. Іван Огієнко: „Рідне Писання", 1933, стр. 60 вважає, що ці прикметники мають тільки активне значення. Але в „Рідній Мові" 1935 р. ч. 4 ст. 165 він підкреслює й пасивне значення їх.

Усі вичислені новотвори повстають тільки від дієслів. Деякі з них виглядають трохи штучно (роз'яснювальний), головно тоді, як мають багато складів (5 або більше).

Наростки: *-инний*, *-енний*, *-анний*, *-аний*.

Наросток *-инний:* меншинний (від імен. меншина, наросток визначує приналежність), зате в слові „квилинний", = що квилить, заступає дієприкметник. Інші новотвори походять від дієслів і заступають дієприкметники пасивні з певним відтінком цієї „можливості", про яку я згадав недавно. Проф. Огієнко[1] висловлюється про такі прикметники досить загально, що вони „ясно задержують ознаку дії". Слів цих записав я кілька: спасе́нний — що спасає, може спасти (Гол.), невпійма́нний — що його не можна впіймати Наз. 12/34, невгава́нний — що не вгаває, що його не можна впинити Мик. 112, роздрижанний — що почав дрижати, що постійно дрижить. Ці субтельні різниці значення прикметників у нас ще не знаходять зрозуміння, але в В. Україні їх добре відчувають, і тому Голоскевич у своєму Словнику подає дуже часто паралельні форми дієприкметників *(н, нн)*, напр.: недозво́лений — заборонений, недозволе́нний (що його не можна дозволити), недото́рканий і недоторка́нний. Нар. *-анний* стоїть тільки при дієсловах перехідних, а тоді форму „невгаванний" можна пояснити собі впливом аналогії.

Дуже поширений у новотворах нар. *-ливий*, що творить нові слова від дієслів: завбачливий — що передбачує, переконливий — що переконує Д., довірливий Любч. 40, недото́рκливий ib. 69 1) такий, що його не доторкають і 2) що його не можна доторкати[2], тремтливий Наз. 14/34, приголомшливий Лейт. 36, захо́пливий — що захоплює ib. 46, Д. 246/34, добродійливий Лейт. 97, загро́зливий (Мик. 148, Д. 293/34), приємливий[3] — що його можна прийняти (Д. 219/34), гульливий Любч. 23, 54. Проф. Сімович (op. cit. стр. 185) стверджує, що нар. *-ливий* означує духові й фізичні прикмети, і це справді є очевидне при деяких із наведених прикметників (напр. завбачливий, довірливий і і.), але при деяких дуже виразна ще їх дієприкметникова вдача, а також і другий семантичний відтінок, як напр. у прикметниках: приємливий і недоторкливий. Деякі новотвори важкі і штучні, довгі й незугарні, як: приголомшливий (перекл. з рос. ошеломляющій), добродійливий, приємливий. Смілий неологізм „гульливий".

Нар. *-лий* вигладжує галицькі архаїзми й заступає давній нар. *-ший:* померлий (= померший), минулий (= минувший, що донедавна було граммат. терміном у шкільних підручниках), а також у слові удалий Д. 329/34, хоч звичайно вживають удатний, а навіть з рос. удачний. На окрему увагу заслуговує прикм. відсталий — поль. zacofany, що в нас загально прийнявся, хоч у рос мові є „отсталый" і тому вважають його теж русизмом; ані Проф. Огієнко, ані Голоскевич у своїх словниках його не поміщують. Прикметники на *-лий* повстали від давніх предикативних дієприкметників за додатком родових закінчень.

Наростки *-ущий*, *-ючий* — це закінчення дієприкметників, що стали прикметниками й визначують постійну прикмету, хоч деякі новотвори затримали це значення дієприкметникове: разючий перекл. поль. rażący (Проф. Огієнко[1] подає „разячий", інші „разливий"), всевідущий — що все знає С. 22, владущий — пануючий (в-і класи), всежерущий Лейт.

У новотворених прикметниках виступає теж нар. *-чий*, і то виключно в Галичині, а це вказує на вплив польської мови, де таких прикметників багато: згідчивий — згідливий С. 22, зарадчий (поль. zaradczy, ibid.), підготовчий, вивідчий.

Уживають теж у прикметниках нар. *-мий*, що давно творив дієприкметник пасивний. Найчастіш трапляється це в галицьких авторів, але нераз попада-

---

[1] Ibid. стр. 61-62.

[2] Голоскевич у Правописному Словнику подає на це 2 слові: недото́рканий і недоторка́нний.

[3] Перекладено з рос. пріемлемый. Це слово перекладано різно: приймовний, приймальний, а навіть прийнятний.

[1] Словник місцевих слів, Жовква 1934, стр. 87, цитую в скороч. *См.*

ється і в наддніпрянців: непримиримий Мик. 169 — неприми́рений, непримире́нний (Гол.), незносимий Мик. 309 — нестерпний, невловимий — несхопний ib. 311, немислимий — не до подумання, неможливий Д. 1/35, недопустимий (= недопускальний), незрушимий — незрушний, незаступимий — незаступний, неспалимий — неспальний, неспале́нний (усе з газет). Інші наростки виринають рідко: *-овий, -евий* (приналежність і похідність): з'їздовий С. 22, лучбовий — комунікаційний Д. 194/34, віддовженевий – віддовжний (перекл. з польського oddłużeniowy, Д. 340/34), *-ацький, -ицький:* читацький, Лейт. 64, пригодницький роман Д. 244/34; *-івний:* панівни́й — пануючий (Нд. постійно, Ог. См. зазначує, що це рідковживане слово), *-истський, -істський* у чужих словах у Радянщині: марксистський (жахливий збіг шелестівок „стськ", неможливий у нашій мові) — марксівський, або марксистівський, індивідуалістський — індивідуалістичний Лейт.

Від багатьох згаданих прикметників творяться тепер дуже часті іменники уявні, а ще більше прислівники: незграйно — негармонійно Любч. 36, надсадно ib. 57, знеохотно Нд. 30/34, завбачливо, увбойно (стислі уста, Любч. 47). Віддієслівні прислівники дуже люблять наддніпрянці, між ними Винниченко.

В прикметникових і прислівникових новотворах дуже багато приростків, і то здебільш прийменникових, чого в народній мові майже нема, напр.: наокружний, прикінцевий, беззакидний, подійсний (стан Д.) й ін. (Далі буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Правописний хаос.

Др. В. Сімович: „Правописний хаос?", „Діло", ч. 5, 1935 р.

У цій статті автор проводить думку, ніби правописного хаосу в нас нема, ніби наявний стан можна вважати за нормальний, бо справа правопису настільки малозначна, що різниці правописні не повинні нас непокоїти.

Оптимізм автора не видається мені оправданий. Не переконують і його аргументи.

Др. В. Сімович, приймаючи гасло проф. І. Огієнка: „Один народ — одна письменницька мова", „зовсім не розуміє" гасла — „один правопис", хоч, здається, мовознавець добре знає, як сильно графіка впливає на вимову, цебто на чистоту літературної мови. Далі, для автора вирішальним моментом у правопису є фонетика, але ж сучасні фонетичні закони нашої мови вимагають не тільки форми „инший" (зам. „інший"), але й гинший, єнший, инчий й т. ін., — якщо підемо за фонетикою, (якого говору?), чи будемо мати одну літературну мову? Сумніваюся.

Не можемо собі позволити на повільне кристалізування приписів, бо якщо будемо, як бажає це автор, „багато дечого" вияснювати, то ніколи не матимемо правопису. Власне в правопису потрібний аподиктизм. Учені можуть з існуючим правописом не погоджуватись, можуть ламати на цю тему пера, але тільки на сторінках фахових органів, як це роблять культурні чехи, — щоб непотрібно не баламутити широких мас.

Неясна думка Др. В. Сімовича про потребу устійненого правопису в школі, й про необов'язковість його „у житті, у пресі, в письменстві". Припускаю, що автор мало знає місцеве життя, де українська школа є далеко не всюди, а преса сягає навіть на Полісся. Так, нпр., видання „Просвіти" мають тепер ширший обшир впливів, аніж школа. Отож, у нас читати по-українському часто вчаться з преси; для нас преса часто важніша від школи, а тому мусимо ставити дуже високі вимоги до мови наших видань. З другого боку, людина, навчившись у школі одного правопису, бере потім книжку, газету й не вірить очам своїм — замість „інший" там, напр., „инший". Чи це допомагає поступу нашої культури, нехай вирішить сам автор.

Ще: це тільки наш правописний хаос (без питальника) винен, що я не можу так само швидко прочитати однакове число сторінок в українській мові, як

в мові „нерідній“, але зо стислим правописом. Бо по-українському я мушу дійсно читати кожне слово все до кінця, а не проскакувати по ньому очима, як це б належалося. Що правда, радянські видання, з витриманим правописом, читаю скоріш, аніж львівські; американські ж — зовсім зле. Якщо, в процесі читання, я призвичаєний за початковою літерою *і* й за середньою довжиною напису усвідомлювати собі „інший“, то, безперечно, потребую якусь частину секунди затриматися, доки не зорієнтуюся, що слово з початковим *и* може означувати це саме.

Особливо легко читається мені книжка, друкована з апострофом. Око по цих значках, що чітко сягають понад одноманітно задруковані рядки, дуже легко пізнає різні „п'ять, в'язати“ й охоплює одразу цілі рядки, що їх значення усвідомлює наш приймач-розум. Взагалі, питання, — як сильно полегшують читати апостроф, *ї* та інші відмінні літери й значки, варте, щоб на нього звернути більшу увагу. Др. В. Сімович, що в своїй статті часто виходить із практичних засновків, повинен би був це зважити.

Яскравий приклад, як потрібно для темпу поступу культури устійнити правопис, мав я, читаючи це ж число „Діла“, де на ст. 16 мене збентежило написання в заголовку „Вісти“. Я настільки призвичаївся вже до форми „Вісті“ в назві одного з наших часописів, що виразно відчув неприємну затримку в процесі читання,— відчув, як зір зупинився окремо на цім слові, аж доки розум не сприйняв його, як „Вісті“ — назовний множини від іменника жіночого роду „вість“. Але що ж, — виявляється, що люди́на мусить навчитися в школі одного правопису, щоб потім „у житті, у пресі, в письменстві“ вчитися різних мінливих правописів наших учених, письменників, редакторів.

А що казати про „зоровий“ тип люди́ни, що й мислить друкованими чи писаними поняттями-словами? Чи зможе без графічно чітко очеркнених понять, без усталеного правопису, без кодифікованих написань прогресувати її духове життя?

Цілком невідповідне покликання робить автор на правописне розбиття в росіян. Правопису, відмінного від загального, тримається тільки політична еміграція, що цим підкреслює своє відчуження від Радянщини; отож, бачимо, що правопис тут підкреслює виразне розбиття одного народу. Усі ж наукові европейські журнали (напр. „Slavia“, „Byzantinoslavica“), друкуючи по-російському, уживають звичайно офіційного нового правопису. Зрештою, тільки велике нещастя цього народу створило там правописний заколот. Свій же розцвіт Росія перебула, уживаючи тільки одного сталого досить трудного правопису. Що більше, — Англія зо своїм несамовитим правописом найкращий приклад. І чи не пророчиста тенденція устійнити графіку під час сучасної консолідації всієї Німеччини?

Генералізувати ж незначні правописні недомагання деяких народів не можна, — вкінці це ж жодний аргумент, ані приклад, вартий наслідувати. Правда, маємо сумну потіху, що ще гірше справа в білорусів, що мусять творити, мислити, жити, уживаючи рівночасно гражданки й латинки. Але чи не тому, між іншим, вони в занепаді, що мають завелике багатство правописно-графічне?

До речі, д-р В. Сімович, як сам зазначив у своїй статті, прихильник латинки, „яка згодом таки колись у нас прийметься“. Учений, безсумнівно, має свої міркування, через що саме латинка „мусить“ затріюмфувати. Не знаю тільки цих аргументів, бо латинка не передає краще звуки української мови, не зручніша читати, на ній довгі віки не творилася українська культура.

Маленьке спростування: ґ в чужих словах академічний правопис зовсім не вживає, отож не треба собі сушити голови, де ставити цю літеру.

Варшава. І. Коровицький.

Хто розуміє свої рідномовні обов'язки, той підтримає „Рідну Мову“ й поплатить їй свої борги!

Назви осель Ліського повіту в XV-м столітті.

(Докінчення).

Лісько. Про це місто є 10 згадок ув актах. Перша з них з 13. IX. 1441 р. У цій записці говориться про поділ спадщини поміж Маргаритою, дружиною власника Великого Кузьмина, й перемиським каштеляном Миколою. В цій записці місто зветься „Lyesko“. В записці з 10. XI. 1443 р. дає Іван Кміта під застав „Liesko“. Року 1452-го зветься воно „Liesko“, в записці 15. II. 1457 р. „Lesko“, з 30. VI. 1473 р. „Leszko“, з 30. VI. 1480 р. „Leszko“, з 23. VI. 1489 р. „Leschko“, з 26. VII. 1491 р. „Lesko“. Назва „Lesko, Liesko, Leschko“ неправильна. Виводиться вона — на мою думку — від слова „лѣсъ“, бо довкола Ліська росло давніми часами багато лісів. Пізніші документи, як пр. з 1564 р., наводять уже правильну назву „Lisko“ („religiosus Hricz, pop de Lisko“).

Манастирець називається в актах „Manastirz, Manasterz, Manastyrz“, а двічі „villa Manastir“. Перший раз стрічається ця назва в записці з дня 13. IX. 1441, що про неї писав я при назві Ліською.

Мичковичі згадуються перший раз також у цій самій записці з дня 13. IX. 1441 р. як „Myczkowce“, далі — починаючи з 5. VIII. 1479 р., а кінчаючи на 2. XII. 1500 р. — звуться вони „Myczkowycze, Miczkowicze, Myczkowcze, Myczkowscze“. Тепер звуть його Мичківці, хоч правильна назва його Мичковичі, й так називають село старі люди.

Мхава. Це село згадується перший раз у записці з 14. III. 1463 р. Записано там запоруку о. Загочевського та кметів із **Загічви** („Zahoczow“) та Мхави, що Ванько, knaz de Mchawa, явиться в суді в означеному реченці. В другій записці з 22. I. 1471 р. Петро з Боїщ забезпечує на Мхаві віно своїй дружині Маргариті. В записці третій з 19. III. 1493 р. шляхетна Марта, дружина Івана Лашньовського з Довжнева, продає за згодою чоловіка свою п'яту частину сіл „Boyska, Belchówka, Magna et Parva Volycza, Zahoczewye, Mchava“, спадщину по дідові та матері (dzadowyszny, maczerzyszny y babyszny). Записка з 11. VI. 1493 р. стверджує, що всі вище згадані села дарує Петро з Боїщ на доживоття своїй дружині.

Поляна згадується в записках, 23. VI. 1489 р. як „villa Polana“ в зв'язку з забезпеченням віна Станиславом Кмітою своїй дружині Катерині.

Пораж згадується в записках, починаючи з 17. VII. 1436 р. („Porasch“), 22. IX. 1479 р. („Porasz“), 15. III. 1502 р. („Porash“), а також раз як „Parasze“. Первісна назва цього села „Kunzendorf“, а згадується її в VII томі актів ґродських і земських. У цій записці говориться, що горожанин Сяніцької землі, Йосиф Оляг („Oleh“), син Петра, дістав цю оселю 1383-го р. від угорської королеви Марії за віддані їй та угорському королеві Людовикові послуги.

Постолів згадується в актах понад 25 разів (перший раз дня 12. VIII. 1424 р.), як „Postolow, Poschlow, Postholow“.

Постолова Воля згадується в актах як „Postolova Vola“ понад 20 разів.

Ральське (тепер Райське) згадується в багатьох записках як „Ralskye“. Перша згадка з 13. IX. 1441 р. Правильна назва Ральське, походить від „рало“. Місцеве й дооколишнє населення ще й тепер називає село „Ральське“.

Середнє згадується перший раз у записці з 1. VII. 1437 р. як „Srziednye“, далі стрічається це село під назвою „Szedne, Szrzednye, Szrzednye, Sredne“.

Стежниця. Запискою з дня 20. III. 1498 р. забезпечує Матій Баль віно 210 гривен (marcas) своїй дружині Анні на селах Zyernicza, Volkowya, Bukowycz, Stheschnycza et Jablonka.

Суковате зветься в актах двічі „Sankowatha“.

Солина згадується як „Solyna“ дня 23. VI. 1489 р. поруч із Журавином.

Ступосяни звалося колись „Vola in fluvio Stuposan“. Про неї згадується в записці з 23. VI. 1489 р. поруч із Журавином.

Тернава (тепер Тарнава) згадується в актах понад 200 разів як „Tharnawa, Tarnawa, Tharnawye“, а кількакратно як Tharnawya.

Творильне згадується в записці з 23. VI. 1489 р. як Thworzynne, поруч із Журавином.

Угерці звуться Vhercze (13. IX. 1441 р. і 12. VI. 1445 р.), та „Huhercze" (15. II. 1457 р.).

Хмільник згадується раз тільки в актах вищого німецького суду з 1425 р. (Sbisco scultetus de Chmyelnik).

Чашин згадується в актах 20 разів (перший раз 17. VI. 1424 р.) як „Czaszyn, Czaszyna". Від цієї назви беруть назву власники села Czaszyński abo Czaszynski.

Яблінка згадується теж у актах більше разів як Yablonka.

Янківці згадуються як Yaynkowcze (17. IX. 1441 р.) та двічі як Iankowcze (10. XI. 1443 р. і 15. II. 1457 р.).

Сянік. Франц Коковський.

Назви частин воза в західніх бойків.

Назви зібрав я спершу в селі Бусовищах Турчанського повіту. Їх порівнював я з назвами по інших місцевостях Бойківщини, а головно — з назвами сіл Яворова й Сянок біля чехословацької границі, Ясениці Замкової та з назвами Старосамбірщини.

Віз — це назва загально вживана; подекуди вживається й **фіра**.

Теліга передня й задня — це передня або задня частина воза з колесами вкупі. На передню частину воза в Яворові стрінув я назву **скрент.** В Старосамбірщині теліга означує загально колеса при плузі. В Старім Самборі те саме звуть **теліжкú,** а теліга означує задню частину воза.

Вісь (род. оси або вóси), коли вона залізна, а коли дерев'яна, то **підтóка;** у Б. Грінченка п і д т ó к и = дерево, що лучить передню частину воза з задньою.

Áбшток (áбштик), у Яворові абштýк — це дерево, що прикриває вісь. У Стрільбичах є на це назва **залóжниця**.

Насáд знаходиться на абштоці (заложниці).

Стéгна — це бічні дерев'яні рамена від насаду, що держать м. і. дишля. В Яворові й Сянках звуться вони **снúці.**

Дúшель (род. дишля) — загально вживана назва.

Вертлю́х є на насаді в передній телізі. В Яворові більш уживана назва є рівно ж вертлюх, одначе уживається ще й назов: **óбертень** (óбертинь) або **крутíль.** Обидві останні назви вживані й у Сянках.

Ручúці — це бічні палики у вертлюсі. У задній телізі вертлюха нема, є тільки насад і задні ручиці. Їх піддержують **люшні** (одн. люшня). В Сянках і Яворові задні ручиці звуться **підкýльби** (в інших місцевостях **підкýльки,** але вони є означеннями часто на люшні). Літературне: люшня́.

Кіл, що двома розколеними раменами стремить у задній телізі і лучить її з передньою, зветься **рóзвірка.** Знана й назва **розвóра.**

Колок або й цвях довгий, що закладається в отвір розвірки, щоб її злучити з передньою телігою чи з продовженням дишля, звуть **розпýсниця** (бо нею можна „розпускати воза на довше й коротше"). В Старосамбірщині звуть довгого цвяха, що служить до тієї самої цілі, **свóрінь.**

Залізо, що стремить догори на кінці дишля — це **фірман,** а окуття на кінці дишля зветься **фóрма** або й прямо **окуття́.**

Заліза на осях — це **кáбзлі** (одн. кабзля), а цвях, що проходить крізь кабзлі та вісь — це **сторóжка.**

Поперечне дерево на дишлі має назву **штельвáга,** а друга поперечка, рухома (дві, якщо два коні), зветься **óрчик** або в ó р ч и к. До орчиків засилюється мотуззя з упряжі. У деяких випадках я завважив у Ст. Самборі назву теліга на означення орчика, а навіть штельваги. Мабуть це одиничні випадки помішання назов.

Кóлесо (множ. колéса) має **бáгра** (одн. багрó), цебто обводові, вирізувані каблуковато кусники дерева; крім цього має **шпúці,** цебто кілки промінної форми. Колесо дерев'яне без шпиць зветься в Яворові й Сянках **óбклад.** Шпиці сходяться в головці **(голóвка).**

Колеса новіших возів окуті обручами **(обрýч)** або рафами **(рáфа).**

Позатим є драбинú **(драбúна)** або драбинкú **(драбúнка),** що творять бічні стін-

ки воза, спираючись на ручицях. В деяких місцевостях звуть їх **полудрабки.** В Бусовищах подано мені, що полудрабки — це колй (патики), що йдуть у драбинках поздовж воза, а півперечки, що лучать полудрабки, це прямо **дощинкй** або й **дошкй** (деколи **щеблі**). Плетені з лози стінки воза звуться полукішки (**полукішок**).

Дрогобич. Володимир Сольчаник.

Ще про наші особові йменння.

Дуже на часі появився в „Рідній Мові" список наших особових імен у літературній формі. Хоч православне духовенство дуже обмежене в уживанні імен у метричних записах, проте дехто з священиків уживають у метриках української форми йменн, хоч, правда, уникають форм, сильно відмінних від ц. слов'янської, напр.: Опанас, Гриць, Горпина, Гапка. Але форм: Петро, Павло, Данило, Миколай, Йосип, Катерина, Олена й т. ін. уживають залюбки.

Знаю священиків, що христять і вживають у метриках деякі йменння в перекладі: Богдан (Феодот), Боголюб (Теофіл), Мудра (Софія) й т. ін. Варто було б усі грецькі йменння поперекладати на українську мову, щоб кожний не перекладав сам і не було з того плутанини. Так, напр., Феодор і Феодот — по-грецьки йменння однозначні. Але коли вже їх маємо двоє, то й перекладати треба кожне йнакше: Федір — Богодар, а Феодот (Теодот) — Богдан (щодо Феодота — Богдана, то це вже ніби й прийнялося). Треба б усталити форму: Богодар (цебто дар від Бога) чи Богудар (дар для Бога).

Зробили б Ви, Пане Професоре, нам, духовенству, та й усім вірним християнам велику культурну й життєву послугу, коли б потрудилися над таким перекладом. Для майбутнього Всеукраїнського Церковного Собору, а може й для нашого Помісного дали б тим готовий матеріял.

Я не сумніваюсь, що воно так власне й мусить бути, і багато „немилозвучних" імен стане нам зчасом приємними й милозвучними. Якась, напр., Пульхерія звучить для українського вуха досить таки дико, а коли замінити його нашим перекладом Краса чи Красуня, то кожна жінка була б щаслива носити таке ім'я. Правда, не кожний Пилип є Конолюб, і не кожний Прохор — Регент хору, але кожному вільно було б вибрати чи грецьку форму йменння, чи свою українську. А початок — прецедент у цьому напрямку вже давно зроблено перекладеними з грецької мови йменнями: Віра, Надія й Любов.

Ото ж, просимо: не ставайте на півдорозі, а за Словником імен подайте й Словника з перекладом їх.

Ми, правда, з нашими Тарасами, Опанасами та Климами дуже зжилися, й уважаємо їх немов українськими. Але ж треба знати, що ці йменння останніми часами зникають, бо батьки, підо впливом кепсько засвоєної „культури", стараються давати своїм дітям „панські" йменння.

Свідомому священикові доводиться тут просто вести боротьбу.

Про Вашого Словника треба сказати, що в нім пропущено немало слов'янських імен. Треба б доповнити.

Безмірно велике діло робите Ви, навчаючи всіх правильно говорити й писати.

М. Березне. о. Миколай Бухович.

В 7 (31)-м числі „Рідної Мови" Ви подали Словника особових імен. Переглядаючи його, я завважив, що там бракує таких імен: Аріядна, Рогніда, Алла. Використайте цю увагу для доповнення Словника.

Ржевниці. Проф. Борис Лисянський.

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

16. Відміна йменників.

Шануйте книжку!

Книжка дає найбільший розум людині. Без **книжки** тепер не прожити на світі, тому **книжці** скрізь така шана. **Книжку** треба берегти, як найцінніщу річ, бо з **книжкою** легче на добру дорогу натрапити, в **книжці** завжди знайдеш розумну пораду. Без тебе, **книжко,** люди жили б, як сліпі!

Пішли **книжкй** по світу дуже давно,

і з того часу написано силу **книжо́к,** — цим **книжка́м** і числа нема. Вигадав друкувати **книжки́** німець Гу́тенберг іще року 1450-го, і з того часу світ укрився всім доступними **книжка́ми,** й люди кохаються **в книжка́х,** як у наймудріших дорадниках. Шана вам, **книжки́,** бо ви найкращі проводирі людства!

Вся бо книги подо́бны сѫтъ источникωмъ чи́стыхъ водъ, и всякъ приступаяй оусе́рдно къ нимъ, ѕѣло напаяется водъ живо́тныхъ: Всі книжки подібні до джерел чистої води, і кожний, хто пильно приступає до них, багато п'є живої води (Збірник кн. Святослава 1073 р.).

Що таке відміна йменників? Що таке відмінок? Скільки маємо відмінків? Перелічіть усі відмінки з їхніми питаннями. Для чого нам потрібна зміна йменників? Скільки форм (відмінків) має йменникове пояснення? Для чого в реченні відмінки: назовний, кличний і п'ять інших?

Кожного йменника можна змінювати декілька раз, так що кожного разу він приймає нову форму, цебто має нове закінчення. Змінювати слово можна в однині й множині.

Кожна інша форма йменника при зміні його зветься відмі́нком. Наша мова знає сім оцих відмі́нків:

1. **Назовни́й** на питання *хто? що?* напр.: син, дуб, у множині: сини, дуби; 2. **родови́й** *(кого? чого?):* сина, дуба — синів, дубів; 3. **дава́льний** *(кому? чому?):* синові, дубові — синам, дубам; 4. **знахідни́й** *(кого? що?):* сина, дубдуба — синів, дуби; 5. **кли́чний** (без питання): сину, дубе — сини, дуби; 6. **ору́дний** *(ким? чим?):* сином, дубом — синами, дубами; 7. **місце́вий** *(де? в кім? в чім?):* сині, дубі — синах, дубах.

Щоб зазначувати йменникове пояснення, мова витворила **зміну йменників.** Назовни́й відмінок — це форма підмета, кли́чний — форма кличного слова, а п'ять інших — це форми йменникового пояснення.

Завдання 84. Через зміну йменника повстають п'ять відмі́нків, цебто п'ять форм йменнико́вого пояснення в реченні. Допишіть йменникове пояснення в оцих реченнях, і скажіть, для чого ми його вживаємо.

Діти граються (чим?)... Я подякував (кому?)... Брат купався (в чім?)... Ми вживали (чого?)... Я дочитав (що?)...

Над йменниковим поясненням надпишіть, який то відмінок. А підмет завжди в якому відмінку? Чому замість „назовний" відмінок можна казати підмето́вий?

Завдання 85. Напишіть оповіда́ннячко: *Як мене дощ вимочив у літі.*

17. Тверда й м'яка відміна йменників.

Чиж та голуб.

Весною чижик молоденький,
Такий співучий, проворненький,
В **садочку** все собі скакав
Та якось у **сільце** попав.

Сердега в клітці рветься, б'ється,
А **голуб** бачить та й сміється:
„А що, попавсь? От тобі й на!
То, певне, **голова** дурна...
Не бійсь, мене б не піддурили,
Хоч як би не хитрили,
Бо я не **чижик,** ні!... оце"!...
Аж гульк, — і сам попав в **сільце.**

Ото на себе не надійся,
Чужому **лихові** не смійся!

Леонид Глібів (1827-1893).

Що таке йменник? Як він змінюється? Які слова належать до твердої, а які до м'якої відміни? Розкажіть про закінчення кожного відмінка.

Які відмінки в цій байці? Знайдіть тут відмінки підметові? Знайдіть відмінки йменникового пояснення? Скільки відмінків має йменникове пояснення?

Зміна йменників по числах і відмінках зветься **йменниковою відміною** або **деклінацією.** Кожний йменник, щоб стати в реченні підметом, кличним словом або йменниковим поясненням, приймає різні форми, цебто змінюється по відмінках.

Всі відміни йменників можна поділити на дві головні групі. 1. Тверда відміна: до неї належать іменники чоловічого роду з закінченням на твердий приголосний або на *-о, -а,* жіночого роду на *-а,* й ніякого на *-о.* 2. М'яка відміна, сюди належать іменники чол. р. на *-ь, -й, -ар, -ир, -ьо, -я,* жін. р. на *-я* і ніяк. р. на *-е, -я* (безнаросткові).

Тверда й м'яка відміна іменників.

Числа	Відмінки	Закінчення відмінків: Чоловічий рід, Тверда в.	Чоловічий рід, М'яка в.	Ніякий рід, Тверда в.	Ніякий рід, М'яка в.	Жіночий рід, Тверда в.	Жіночий рід, М'яка в.
Одина	1. Назовний	при-гол.	ь, й	о	е	а	я
	2. Родовий	а, у	я, ю	а	я	и	і
	3. Давальний	ові	еві	у	ю	і	і
	4. Знахідний	Як наз. або род.		о	е	у	ю
	5. Кличний	е	ю	о	е	о	е
	6. Орудний	ом	ем	ом	ем	ою	ею
	7. Місцевий	і, ові	і, еві	і, у	і	і	і
Множина	1. Назовний	и	і	а	я	и	і
	2. Родовий	ів	ів	Чиста основа (пень)			
	3. Давальний	ам	ям	ам	ям	ам	ям
	4. Знахідний	Як наз. або род.		а	я	Як наз. або род.	
	5. Кличний	Завжди як назовний					
	6. Орудний	ами	ями	ами	ями	ами	ями
	7. Місцевий	ах	ях	ах	ях	ах	ях

Замітки про кожний відмінок зокрема див. в завданнях ч.ч. 87-112.

Завдання 86. Полінійте ось так ліву й праву сторінку в зшитку й напишіть повну відміну цих іменників: брат, вовк, кінь, вода, земля, вікно, поле. Закінчення відмінків скрізь попідкреслюйте.

Спишіть оці речення й замість... поставте потрібне закінчення:

На готовий хлібец... знайдеться їдец... Запорож... ходили з довгими оселед... На добре діло жди доброго кін... Помазав смал... хліб з закал...

Не вимовляйте: горобец, горобца..., — тут *ц* завжди м'яке: горобець, горобця.

Завдання 88. Слова ніякого роду на *-я* (з давнього -іє, -ьє) м'якої відміни: 1. Подвоюють (здовжують) приголосний звук перед *-я:* життя, сміття, багаття, почуття, заняття, браття, весілля, Поділля, зілля, похмілля, волосся, Поро́сся, безладдя, мотуззя, галуззя, звання, оповідання; збіжжя, Запоріжжя, клоччя, безгрішшя. 2. Губні звуки *б, п, в, м* і звук *р* у цих випадках не подвоюються й мають апострофа перед *-я:* безхліб'я, підлоб'я, безголов'я, пір'я, подвір'я. 3. Приголосний звук може подвоюватись тільки тоді, коли він знаходиться між голосними; коли ж перед ним є приголосний, то він не подвоюється: листя, щастя, милосердя, полум'я. 4. На кінці таких слів пишемо *-я* (давнє -є): життя, весілля, збіжжя.

Перепишіть до зшитка всі згадані тут форми ніякого роду.

Завдання 89. У іменниках на *-ння* пишемо наросток *-о́ва-* тільки тоді, коли наголос падає на *о́*, а без наголосу пишемо *-ува́-*, *-юва́-*, напр.: будо́вання, мальо́вання, але панує *-ува́ння*, *-о́вування:* будува́ння, друкува́ння, царюва́ння, горюва́ння, вихо́вування, завойо́вування і т. ін. Часом *-о́вання* й *-ува́ння* відрізняються значенням: -о́вання визначає наслідок дії: будо́вання (будова), муро́вання (мур), мальо́вання (малюнок), а -ування саму дію: будува́ння, мурува́ння, малюва́ння й т. ін.

Відміна іменників в однині.

Назовний	Родовий	Давальний	Знахідний	Кличний	Орудний	Місцевий
Хто такий? Що таке?	Кого нема? Чого нема?	Кому дав? Чому дав?	Кого бачив? Що бачив?	Без питання	З ким? З чим?	Де? В кім? В чім?
Брат	брата	братові	брата	брате!	братом	браті

Відміна іменників у множині.

Назовний	Родовий	Давальний	Знахідний	Кличний	Орудний	Місцевий
Хто такий? Що таке?	Кого нема? Чого нема?	Кому дав? Чому дав?	Кого бачив? Що бачив?	Без питання	З ким? З чим?	Де? В кім? В чім?
Брати	братів	братам	братів	брати	братами	братах

Завдання 87. Слова на *-єць* завжди мають на кінці *-ь:* горобе́ць. При зміні цих слів *е* випадає, а *ь* по приголосній перед *ц* не треба писати: післанця, по кінці, молодці. Але коли в таких словах перед *ц* стоїть *л*, тоді *ь* по нім треба писати: пальця, смальцю.

Перепишіть до зшитка всі згадані тут форми на *-ння*.

Завдання 90. Родовий відмінок однини́ чол. роду дуже часто має закінчення *-у, -ю* (замість звичайного *-а, -я*), а саме: від імен неживих, достотно неокреслених, уявних (абстрактних), гур-

тових, матеріяльних (масових), а також від слів, узятих із чужих мов. Запишіть до зшитку родовий відмінок від оцих слів: переляк, сміх, народ, розум, край; ліс, сніг, лід, шовк, пісок, попел, лій, цукор; університет, факт, статут, процес, контракт.

Завдання 91. Давальний відмінок чол. роду твердої відміни закінчується на *-ові*. Добре запам'ятайте, що слова м'якої відміни закінчуються на *-еві*, а не на *-ьові:* учителеві, коневі (а не учительові, коньові). Запишіть до зшитку давальний відмінок від оцих слів: гість, Анатоль, учень, Василь, молодець, край, рай, гай, рій.

Писати й вимовляти *-ови* в літературній мові не допускається, — це вимова тільки місцева архаїчна.

Завдання 92. Давальний відмінок однини слів ніякого роду має звичайно закінчення *-у*, *-ю*, а не *-ові*, *-еві:* вікну, полю. Тільки назви живих істот на *-ко* часом можуть мати закінчення *-ові:* ягняткові. Запишіть до зшитка давальний однині від оцих слів: перо, серце, море, чорнило, телятко, дитятко.

Завдання 93. Знахідний відмінок відповідає на питання *кого що*, цебто — в іменниках живих він однаковий із родовим, а в неживих — із назовним. Добре запам'ятайте, що в літературній мові частенько й іменники неживих осіб чолов. роду закінчуються на *-а*, *-я*, напр.: *Купив ножа.* Це буває тільки в іменниках чолов. роду і тільки від справді існуючих, точно окреслених речей. Запишіть до зшитка оці речення:

Зробив воза. Купив олівця. Написав словника. Одержав листа. Беру ножа. Несу стола. Відморозив носа. Зламав плуга.

Не кажіть і не пишіть: Купив олівець, Одержав лист і т. ін.

Завдання 94. В словах чол. й ніякого роду в **орудні**м відмінку однині в твердій відміні маємо *-ом:* столом. Пам'ятайте, що в м'якій відміні маємо тут тільки *-ем* (ніколи *-ьом!*): учителем, полем. Запишіть до зшитка орудний відмінок від оцих слів: Василь, кінь, гість, край (краєм), гай, рай, учень.

Завдання 95. В оцих орудних відмінках замість ... допишіть закінчення *-ом* чи *-ем*.

Батьк..., кон..., кінц..., журавл..., учн..., гор..., пол..., учител..., князь..., журавл...

Не кажіть: коньом, але: конем!

Завдання 96. В словах жіночого роду в **орудні**м відмінку однині в твердій відміні маємо *-ою:* рукою. Пам'ятайте, що в м'якій відміні маємо тут тільки *-ею* (а не *-ьою!*): землею. Запишіть до зшитку орудний від оцих слів: попадя, молодиця, стеля, пісня, вишня, ляля, гребля, картопля.

Завдання 97. Спишіть оці форми орудного й замість ... поставте *-ою* чи *-ею*.

Ног..., земл..., дон..., дин..., вол..., кут..., скрин..., бан...

Не кажіть: землью, але: землею!

Завдання 98. В західніх українських говорах **орудний** відмінок однині слів жін. р. закінчується на *-ов*, *-ев:* ногов, землев. Літературна мова й вимова зовсім не приймають цих закінчень, як місцевих, — пишемо й говоримо тільки *-ою*, *-ею:* ногою, землею. Як у вас закінчуються ці форми? Не вживаємо, звичайно, й російських *-ой*, *-ей:* ногой, землей.

Завдання 99. Слова на *-я* ніякого роду в **орудні**м відмінку закінчуються на *-ям* (ніколи на *-ем!*): життям. Запишіть до зшитка орудний однині від оцих слів: горня, збіжжя, клоччя, сміття, почуття, Поділля, Запоріжжя, пір'я, подвір'я.

Завдання 100. Добре запам'ятайте оці правила про закінчення **місцевого** відмінка однині чоловічого й ніякого роду. **Місцевий** відмінок однині чоловічого роду (головно у слів безнаросткових) закінчується на *-і:* на столі, на ножі, на кінці, в царі, на дворі. Місцевих форм на *-и* (на кони, на місци і т. ін.) літературна мова тепер зовсім не вживає.

Але у слів на *-й*, а також у слів, що мають у закінченні *г*, *к*, *х*, і в деяких односкладових (наголос на кінцевому *-у*) буває закінчення *-у*, *-ю:* на краю, гаю, в раю, на дубочку, на гніздочку, в батьку, у міху, в снігу, на духу, в страху, сліду, меду, степу, яру, льоду і т. ін.

По слові *по* часто пишемо місцевий на *-у:* по дню, по моху, по Дніпру, по олівцю і т. ін. (це старий давальний).

Коли предмет окреслюємо докладно й виріжняємо його від інших, тоді місцевий замість *-у*, *-ю* може мати *-і*, *-ї:* ось у цім склепі, у цім гаї, роді, лісі, борі, саді, на цім саме ставі, торзі, на цім мості і т. ін., а при неокресленості маємо в закінченні наголошене *-у:* в склепу, в гаю, на роду, в саду, ставу, і т. ін.

Часто вживається закінчення давального відмінка *-ові* замість місцевого, головно в назвах живих істот, рідше в неживих: при коникові, на товаришеві, на братові, на батькові, у рухові.

Місцевий відмінок однини слів ніякого роду має звичайно давнє закінчення *-і* для всіх відмін: на морі, в серці, в житті, в полі, на вікні, в ягняті, на лошаті, в імені. Тільки слова на *-ко* закінчуються на *-у:* на серденьку, в яєчку, на віконечку; назви живих істот на *-ко* можуть мати ще й закінчення *-ові:* на дитяткові, ягняткові, теляткові. Літературна мова не вживає місцевих закінчень *-ю* або *-и* замість *-і:* на серцю, в полю, на місци, треба: на серці, в полі, на місці.

Перепишіть до зшитка всі подані тут форми місцевого відмінку.

Завдання 101. Назовний множини закінчується на *-и* в твердій відміні, на *-і*, *-ї* — в м'якій. Спишіть оце, а назовний мн. підкресліть:

Ліси, степи, гаї, річки, —
Краса в природі,
Сади, ставки, в садах хатки, —
Ну рай, та й годі!
У тім раї гудуть рої —
Селяни бджоли.
Гудуть, гудуть, меди кладуть...
І босі й голі.

Завдання 102. По задньопіднебінних *г, к, х* в назовному множини пишемо так само *и*, а не *і* і не *е:* ног*и*, рук*и*, дух*и*. Перепишіть оці слова і замість - поставте *и*.

Всі рук-, всі ног-, всі дух-, всі мух-, всі козак-, всі парубк-, всі книжк-, всі батьк-.

Пильнуйте вимовляти в назовному множини по *г, к, х* ясне *и*, але не *і* і в жодному разі не говіркове *е* (не кажіть: парубке!).

Завдання 103. Слова: *чоловік, люди, невольник* по всіх числівниках, почавши від 5, можуть мати давню форму назовного двоїни на *-а:* сім чоловіка, сто люда, півчвартаста невольника.

Завдання 104. Назовний множині чол. роду часом закінчується на *-а*, напр.: повода́, рука́ва й рукави́, ґрунта́ й ґрунти́, світа́, ву́са й ву́си, холода́, ві́вса й вівси́, хліба́ (в полі) й хлі́би (буханці). Запишіть ці слова до зшитка.

Завдання 105. Родовий відмінок множині звичайно закінчується на *-ів* у слів чолов. роду, а в інших родах — чиста основа (пень): столів, рук, дерев. Але слова: *кінь, гріш, гість* мають *-ей* (а не *-ий!):* ко́ней, гро́шей, госте́й. Закінчення *-ів* вдерлося до деяких слів жін. р.: бабів, хатів, розкошів, по́дорожів, матерів. Запишіть до зшитка подані тут форми родового множини.

Завдання 106. Слова: *день, раз, аршин, чобіт, чоловік* у родовому множини по числівниках можуть мати (крім *-ів*) і свою давню форму — чисту основу (без *-ів*): сім день, п'ять раз, вісім аршин, шість чоловік, пара чобіт (але: разів сто, чоловіків із десять). Спишіть ці приклади до зшитка.

Завдання 107. В родовім відмінку множині слів жін. і сер. родів часом вставляється *-е* або *-о* перед останньою приголосною для уникнення немилозвучного збігу двох приголосних. Запам'ятайте й запишіть до зшитку оці форми родового множини: вес*е*н, сест*е*р, молит*о*в, наз*о*в, церк*о*в, бук*о*в, во*є*н, відьом.

Запишіть до зшитку родовий множини від оцих слів: земля, гребля, бондарівна, пісня, макітра, корова, миска, вікно, весло, зе́рно, відро, серце (сердець і серць).

Завдання 108. Слова ніякого роду на *-я* з подвоєною приголосною перед ним у родовім множині закінчуються на *-ь*, а приголосний перед ним не подвоюється: оповіда́нь, облич. Запишіть до зшитка родовий множині від оцих слів: писа́ння, бажа́ння, століття, заняття, збіжжя, роздоріжжя, оповіда́ння. Але весілля — весіллів.

Не подвоюйте приголосної в родовім множини слів ніякого роду!

Завдання 109. В родовому множині треба писати *-ів*, а не *-ив*. Допишіть оці речення, — до кожного з них додайте по три слові на *-ів*.

В череді багато... На ярмарку було мало... В Україні живе чимало...

Завдання 110. В родовому множині давні *о, е* часто змінюються на *і* в основі жін. й ніякого роду: шкіл, гір, слів. Запишіть до зшитку родовий множини від слів: панчоха, робота, сльоза, ягода, брова, коза, плече, колесо, село.

Від слова *коло* родовий мн. *кіл*.

Завдання 111. Знахідний відмінок множині від назов тварин (як і неживих річей) однаковий із назовним, як було й удавнину. Запишіть до зшитка:

Пасу коні. Зловив гуси. Поганяйте воли. Жени корови. Продав кури. Купив свині.

Завдання 112. В оруднім відмінку множини тільки ці слова мають закінчення *-ьми* (замість *-ями*): кіньми, гістьми́, людьми́, грішми, чобітьми́, жолудьми́.

Дописи Прихильників рідної мови.

„Гурток плекання рідної мови“ в Бучачі, що його засновано при Філії „Укр. Т-ва Прих. Мистецтва“, нараховує 21 члена (з цього більш, ніж половиця — жінки). Його провідником вибрано радн. Маркова. Досі було 20 лекцій. Лекції відбувались раз у тиждень від 6 до 8 год. ввечері. Виглядали вони ось як: напочатку провідник перепитував матеріял із попередньої науки й його доповнював, потім м-р Крутовський подавав слухачам нові відо́мості з граматики та 20 „нових“ слів (із цього 10 тільки з іншим наголосом, а 10 з іншим значенням). Кожний слухач мав обов'язок ці слова записати й добре їх вивчити. Друга частина лекції була, так сказати б, ілюстрацією першої: на ній радн. Марків або наддніпрянка інж. Савчукова читали твори наддніпрянських авторів, а саме деякі твори Марка Вовчка́, вийімки Міцкевичевого „Пана Тадеуша“ в прегарному перекладі Рильського й деякі твори Тичини. Слухачі мали нагоду почути архитвори наших класиків у нефальшованій вимові, бо п. інж. С., хоч живе на еміграції вже кільканадцять літ, проте ще не „згаличанилась“ і вживає дальше попрагної наддніпрянської вимови. Хоч скількість лекцій, що досі відбулися, невеличка, проте вона вистачила на те, щоб усіх приявних переконати, що 1) наша літературна мова інша, ніж розговірна галицької інтелігенції, 2) що літературну мову треба пильно вивчати та 3) що вивчити мову можна читанням наддніпрянських авторів і студіями видань „Рідної Мови“. Щоб „Р. М.“ й її видання вчинити доступними також для тих членів, що не можуть їх собі купити (а таких є, на жаль, у сьогоднішніх часах, у першу чергу серед молоді, до́сить), провід подбав, щоб у бібліотеці „Гуртка“ були всі видання „Р. М.“, не виключаючи й „Нашої Культури“. Кожний член за невеличкою оплатою (20 сот. у місяць) може користати з усіх видань „Р. М.“ В останніх літніх місяцях праця в „Гуртку“ припинилась (вакації!), одначе є надія, що восени відновиться. Бучач, 1. IX. 1935. М-р Остап Крутовський.

Робите діло велике, — кожний розсудний мусить це визнати. Чого не зміг довершити Петлюра, те підготовляєте Ви, з'єднуючи сорок міль-

йонів душ ув одну могутню, непоборну націю. Правда, Ваша надзвичайно цінна „Рідна Мова“ тяжким ударом упала на галицько-буковинських письменників, але рівночасно Ви й подаєте їм спосіб рятуватися від духової загибелі. Ваш „Словник місцевих слів“ — це острів для тих засуджених, що викинені в смертоносне море. Є надія, що стане він островом більшим. Селище, Буковина, 10. VIII. 1935. Іван Бордейний (О. Задума).

Дивуюся, що мало передплатників має „Рідна Мова“, — та це ж видання неоціненої вартости! По-моєму, ввесь український народ мусів би дякувати за Ваш труд. Смію твердити, що колись йому відкриються очі й він подякує Вам. Кожне добре й святе діло злучене з труднощами. Але витривалістю переможемо все! Ужгород, 11. VIII. 1935, Ред. о. А. Станканинець.

Друкуйте цілу „Рідну Мову“ з наголосами. Читаю, що багато Читачів просять Хвальну Редакцію присвятити більше уваги наголосові. Думаю, що Редакція все ж таки піде колись тим проханням на зустріч, тому й пишу про це кілька слів. Уважаю, що „Рідна Мова“ повинна в цілості виходити з наголосами. Редакція виправдується фінансовими труднощами; одначе думаю, що можна ціну журналу підвищити, а кожний справжній Читач, що дорожить „Рідною Мовою“, радо згодиться, щоб тільки читати її в цілості з наголосами. 5. VIII. 1935. М. Колодрубець.

P. S. Так, — „справжній Читач“ погодиться, але таких Читачів стільки, що нема змоги задовольнити Вашого прохання. У нас на черзі — скоротити „Р. М.“ знову до розміру одного аркуша, якщо Прихильники наші не допоможуть нам. Ред.

Учимось із „Рідної Мови“. Журналы Ваши, как „Рідна Мова“ так и „Наша Культура“, доставляют для меня полное удовольствие. Детство провел я в трудных крестьянских обстоятельствах и, по большей части, среди чужого народа, так что свой украинский язык изучаю только теперь при помощи Ваших ценных журналов. Простите, что без Вашего разрешения я дал печатать об'явление о Ваших журналах в здешней русской газете „Время“. Текст об'явления, который был напечатан в двух випусках упомянутой газеты, высылаю. Желаю Вам успеха в труде на благо ближним. 7. VII. 1935, С. Пауло, Бразилія, В. Рудюк (пастор).

P. S. Покорно благодарим. Ред.

Значення рідної мови для народу розуміємо. Хай Господь допоможе Вам іще багато працювати й бути вчителем нашого народу. Завжди майже перше моє завдання — чи їду в потязі, чи буваю десь на селі — заохочувати й вказувати на важливість знання рідної мови, що тепер найбільше на часі й без чого нам надалі просто існувати не можна. 9. VIII. 1935, Камінка Струмилова, Гр. Домашовець.

Ми дуже вподобали собі Ваш часопис „Рідна Мова“. Справді, цінний він! Бо якщо Ваш часопис навчає рідної мови, то хто ж не бажав би її навчитись? Без Вашого органу Редактор до нічого. Ужгород, 1. VIII. 1935. о. Антін Станканинець, Редактор.

Побажання. Бажаю успіху в тяжкій народній праці. 30. VII. 1935, Віндсор, Канада, О. Лисий.

Бажаю Вам, щоб Ви й надалі могли продовжувати ту корисну роботу, яку Ви провадили до цього часу. 25. VII. 1935, Гефорд, Федько Кіндрачук.

„Рідна Мова“ й **„Наша Культура“** для мене — як шматок життя. Lisičovo, 12. IX. 1935. Інж. М. Кириченко.

Від Редакції й Адміністрації.

До наших боржників. Сердечно просимо наших боржників негайно заплатити свої борги. Матеріяльний стан Видавництва сильно того вимагає.

Багато осіб, що передплатили „Рідну Мову“, не платять за неї, а це перешкоджає журналові розвиватися. Не доводьте свій журнал до занепаду й зменшення!

„Фонд Рідної Мови“. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Вол. Підгорецький 4 зл., о. М. Березюк 2 зл. (Фонд Початкової Граматики), свщ. А. Гаскевич 0·70 зл., із Торонто: В. Курдяк 2·60, Дм. Гуменюк 1·60, Ів. Левко 1·60 і Ад. Нужда 0·52. А разом 13 зл. 2 гр.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

У відповідь тим, що таким некультурним способом накинулись у „Ділі“ на „Рідну Мову“ та наважились конче її знищити, висилаю два зл. на „Фонд Рідної Мови“. Учитель І. Зельський.

— Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Грималo-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві